

ΠΑΘΗΜΑΤΩΝ ΚΑΘΑΡΣΙΝ ИЛИ ПРАΓΜΑΤΩΝ ΣΥΣΤΑΣΙΝ?

“Ὅστε τὰ πράγματα καὶ ὁ μῦθος τέλος τῆς τραγωιδίας, τὸ δὲ τέλος μέγιστον ἀπάντων.

Аристотел 1450 а 23

Во целата литература не може да се најде текст толку мал по опсег а којшто би бил повеќе третиран и пославен од десетте последни зборови на Аристотеловата дефиниција на трагедијата или уште поарно од крајните нејзини два збора — *παθημάτων καθάρσιν**), изворот на трагичната катарса. Уште од Ренесансата филолозите, филозофите и книжевниците не престанале да расправаат за проблемот на трагичната катарса појдувајќи од последните два збора на спомнатата дефиниција. Толкувањата и решенијата што ги даваа за овој проблем беа толку различни и противречни што прочуениот германски филолог Улрих фон Виламовиц-Мелендорф пред некои 26 години морал да изјави дека „е време да се ослободиме од Аристотеловата дефиниција и дека е просто за жалење што и во поновите времиња не останала таа онака незабележена како што било случај во стариот век.“ Друг еден германски филолог, авторот на одличното издание на Аристотеловата Поетика Алфред Гудеман, потем една долга низа години непрекинато изучување на истиот овој проблем дојде до негативното заклучение дека проблемот е нерешлив за секогаш. Како што ќе видиме понатака, ова негативно заклучение ќе го повтори и југословенскиот изучувач на проблемов Антон Смердел во својата докторска дисертација за Аристотеловата катарса.

Разрешувањето на тешкиот проблем за трагичната катарса, како што излегува од самата дефиниција на трагедијата во Аристотеловата Поетика, е многу позаметкано и

*) Иако позекего ракописи, меѓу кои и најдобриот, имаат нам. *παθημάτων* — *παθιμάτων*, сепак е утврдено од Ј. Ткач и А. Гудеман дека постарите ракописи имале *παθημάτων*; но терминот *παθιμάτων καθάρσις* инаку не е познат од грчката литература. Повторувањето на терминот во *Tractatus Coislinianus* на крајот од дефиницијата на комедијата има само вредност за дефинитивното утврдување на читаноста на *παθιμάτων* во дефиницијата на трагедијата, зашто е веќе сосема сигурно дека горниот Трактат за комедијата не е автентичен и дека дефиницијата на комедијата што ја читаме онде е само една невешта и лоша имитација на дефиницијата на трагедијата.

потешко одошто беше прашањето за трите единства во драмата, зашто овие не ги потврдуваше текстот на Аристотел којшто знае само за едното, за единството на дејствието, оти во А. текст нема ни збор за единството на времето и на местото. Сепак погрешното толкување на текстот на А. Поетика што го имаше направено опатот Франсуа д'Обињак во 17. век даде повод да се затврди една заблуда за трите единства на старата драма и цели два века — 17. и 18. — да не може француската драма да се ослободи од оваа. Проблемот на трагичната катарса пак произлезе и беше подржуван од самиот текст на Поетиката, од дефиницијата на трагедијата. Затоа е и потежок и покомплициран и еве изминале повеќе од четири века непрекинато изучување и третирање на овој проблем и уште овој не е симнат од дневниот ред.

Во нашата прва статија за Аристотеловата дефиниција на трагедијата и катарсата што ја објавивме во Годишниот зборник на Филозофскиот факултет I — Скопје, 1948 — утврдивме дека во Аристотеловата дефиниција на трагедијата нема ни збор за така наречената трагична катарса, дека наместо предадените зборови *παθημάτων* одн. *καθαρσίν* од крајот на споменатата дефиниција секако стоело *πραγμάτων* *ούστασις*. До ова решение т. е. до конјектурата *πραγμάτων* *ούστασις* имавме дојдено уште во 1942, но војната и окупацијата на нашата земја а по војната ангажираноста во организациони работи не нè оставија да го објавиме пред 1948 година, а и тогаш поради зафатеноста во факултетот и во деканатот се задоволивме само со едно кусо изложение или, да кажеме поточно, соопштение на резултатите до коишто имавме дојдено во 1942 година. Се разбира дека основната мисла и резултатите во врска со дефиницијата на трагедијата и катарсата одн. со *составот на собиџијата*, како што ги формулиравме во нашата прва статија од 1948, си остануваат, но од тогаш па до денес и во текстот на самата дефиниција и во нејзиниот коментар многу детали ни станаа појасни и само уште повеќе не уверија во правилноста на нашето прво заклучение: дека зборовите *παθημάτων* *καθαρσίν* не се автентични, што се потврдува и од самата анализа на дефиницијата и од коментарот, а особено од XIII и XIV глава на Поетиката кај што е најарно објаснет последниот став од дефиницијата т. е. зборовите *ἥλεος* и *φόβος* во врска со *ούστασις τῶν πραγμάτων* зашто со тоа е објаснета и суштината на трагедијата: што е трагичен ефект и како треба да се постигнува.

Иако нашата статија од 1948 беше одбележена во литературата и библиографијата, нашето решение на проблемот и нашата конјектура останаа незабележени во нашата земја. Никој од нашите југословенски филолози не написа

ни еден збор дали се слага со нашето решение, дали ја прима нашата конјектура или не, иако проблемот за трагичната катарса беше засегнат кај нас по 1948. Но нас тоа нешто не нè чуди ниту нè обесхрабрува, зашто характерот на овој проблем е таков: толку многу е тој третиран, толку многу решенија се изнесувани за него, што секое ново решение од сите оние што веќе пишувале за проблемот и што си имале свое решение се зема однапред како неточно и дури како банално. После зборовите на Виламовиц¹⁾ дека „треба да се ослободиме од дефиницијата на трагедијата“ и по закључението на А. Гудеман²⁾ за нерешливоста на овој проблем што беше повторено и од нашиот испитувач А. Смердел³⁾, навистина секој нов обид може да им изгледа на некои како претенциозност, та се зема а priori со резерва и скептички или пак уште недочитана се фрла книгата од рацете. Но оној што се интересира искрено за проблемот и што се уверил дека и овој проблем, како и секој друг реален проблем, мора да има и едно реално решение што ќе ги задоволи сите и што ќе можат да го примат сите како дефинитивно, не може да остане индиферентен и не може да се задоволи со негативниот резултат на Гудеман и Смердел дека проблемот е просто нерешлив.

Но, ако нашето решение остана незабележено кај нас, сепак не остана незабележено надвор од нашата земја. Бугарскиот филолог А. Ничев⁴⁾ во Годишникот на софискиот Университет (кн. XLV) од 1949 год. се обрна критички на нашата прва статија и тоа беше единствената реакција во врска со нашето решение на Аристотеловата така наречена трагична катарса. Ние жалиме дека не можевме пред 1954 година да дојдеме до расправата на А. Ничев за да му одговориме порано на неговиот осврт. Во нашиот одговор на А. Ничев што се печати во Годишниот зборник на Филозофскиот факултет № 7 од 1954 се изнесени и новите резултати до коишто дојдовме ние од 1948 до денес, но тие се таму изложени накусо и само како противаргументи во врска со површните и неточните доводи и аргументи на А. Ничев, а целата анализа низ која ние дојдовме до нив со сета аргументација ја оставивме да ја изнесеме тука, зашто сметаме дека овој сложен проблем заслужува да се зборува за него повеќе пати и на повеќе места, а пред сè

¹⁾ Види ги пополни цитирани погоре (стр. 209) и во резимето.

²⁾ *Alfred Gudeman, Aristoteles ΠΕΡΙ ΠΟΙΗΤΙΚΗΣ*, mit Einleitung, Text und Adnotatio critica ... Berlin & Leipzig 1934, стр. 171.

³⁾ Антон Смердел, *Аристотелова катарса* (докт. дисертација), Скопје 1937, стр. 95.

⁴⁾ Александар Ничев, *Аристотеловата Трагедија в нормите на Аристотел* во „приложението“ зад расправата под заглавие *Нов оити за шѣлкуване на трагическия катарсис*, стр. 136 и нн.

на ова место, дотолку повеќе што не ни се даде да го прочитаме нашиот реферат за оваа тема пријавен за II Меѓународен конгрес на класичните филолози што се одржа во Копенхаген од 23—28 август оваа година.

Со оглед на тоа дека резимето на нашата прва статија беше многу кусо и заинтересираните страни филолози не можеа да ја прочитаат и аргументацијата за нашето решение во врска со нашата конјектура, ние ќе ја дадеме сега во резимето зад македонскиот текст како еден преглед на досегашните резултати а заедно со нив и новите резултати и аргументацијата за овие; исто така и поголемите цитати ќе ги изнесеме во резимето укажувајќи во македонскиот текст на нив, а оригиналните цитати од Аристотела поопширно ќе ги изнесеме зад резимето за да не се повторуваме.

*

Уште одамна имало разни мненија по однос на Аристотеловата дефиниција на трагедијата. Тие сите можат главно да се распоредат во две големи групи. Некои филолози сметале дека дефиницијата е потполна а другите дека не е. Во врска со ова А. Смердел и имаше посветено во својата дисертација посебен дел (последната глава) на граматичката и лексичката анализа на Аристотеловата дефиниција на трагедијата појдувајќи од нормите за поставување правилна и добра дефиниција што ги имал изнесено самиот Аристотел главно во шестата книга на својата Топика. Иако ние не можеме да се согласиме со сите закљученија што ги изведувале разните филолози пред А. Смердел и самиот овој во врска со непотпноста на Аристотеловата дефиниција, сепак мислиме дека некои од утврдените забелешки заслужуваат да ги разгледаме и ние овдека.

Важна е воопшто констатацијата дека дефиницијата не е потполна. А. Смердел забележува дека М. Кузмиќ⁵⁾ од тоа не можел да извлече никакво закључение, а за Гудеман вели: „Једини је Гудеман, у свом критичком издању Поетике из чињенице да се дефиниција не подудара са правилима која је одредио А. за правилно постављање дефиниције, закључио да је онда А. морао или дати усмено објашњење или то написати. Зато је Гудеман постави речи 49 b 31 у adn. crit. написао: „Post μέλους lacunam statuit Gudeman, in qua A. quid significaret καθάρσις explicuit“⁶⁾.

Ако го анализираме горното Гудеманово закључение, ќе видиме дека Смердел постапил малку некритички кога го зема како точно без никаква резерва. Дали би требало

⁵⁾ Martin Kuzmić, *Aristotelova Poetika* s prijevodom i komentarom, Zagreb 1912, стр. 129 инн. — Ср. А. Смердел, цит. д., стр. 66.

⁶⁾ А. Смердел, цит. д., стр. 66.

баш во 6. глава и тоа зад зборот μέλους да се бара објаснението на катарсата? Зар не би било пологично и сосема природно за трагичната катарса да се бара објаснение во врска со зборовите ἔλεος и φόβος а не со μέλους, т. е. во XIII и XIV глава? Зошто би морал А. да ги објаснува зборовите παθημάτων κάθαρσιν и воопшто катарсата во 6. глава или, поточно, само во 6. глава, кога објаснението на последниот став од дефиницијата, во којашто се вклопени и зборовите παθημάτων κάθαρσιν, се наоѓа во XIII и XIV глава и кога тука се објаснуваат ἔλεος и φόβος т. е. првите зборови од последниот став и најважните во врска со трагичната катарса? Аристотел би можел за тоа да зборува и во 6. глава, но *секако би морал да зборува во XIII одн. XIV глава*, зашто тука баш доста исцрпно и подробно зборува за трагичниот ефект, за жалта и стравот, што е страшно и жално и како треба да се постигне таков ефект во трагедијата.

Затоа ние не можеме да се согласиме со А. Смердел и да го примиме како готов факт Гудемановото заклучение што го има и кај В. Христ⁷⁾: дека во 6. глава на Поетиката зад зборот μέλους има лакуна и дека на тоа место А. зборувал за катарсата. Ние не веруваме дека зад зборот μέλους има место за некаква лакуна. Онде нема прекин на мислите и лакуната е произволно фиксирана. Зад зборот μέλους којшто со претходните се однесува на зборовите χωρίς ἐκάστω τῶν εἰδῶν од дефиницијата започнува реченицата ἐπεὶ δὲ πράττοντες ποιοῦνται τὴν μίμνην, πρῶτον μὲν ἐξ ἀνάγκης ἂν εἴη τι ρόριον τραγωδίας ὁ τῆς ὀψέως κόσμος. εἴτα μελοποιία καὶ λέξις . . . што е со следните зборови всушност еден вид коментар за зборовите ἐκάστω τῶν εἰδῶν ἐν τοῖς ρορίοις од дефиницијата и со остатокот на пасусот донекаде коментар и за зборовите δρώντων καὶ οὐ δι' ἀπαγγέλιας. Зошто би морало зад μέλους да се објаснува прво παθημάτων κάθαρσιν од крајот на дефиницијата, а после да се објаснуваат зборовите ἐν τοῖς ρορίοις δρώντων καὶ οὐ δι' ἀπαγγέλιας? Многу поприродно е да се оди по еден логичен ред и во коментарот, како што е во дефиницијата, и А. така и постапува. Зад μέλους не е логички оправдано да се бара објаснение на катарсата покрај другото и затоа што не се работи тука за музичка а за трагична катарса што би се вршела не со помошта на μέλος туку преку ἔλεος и φόβος.

Ние не можеме да се согласиме ни со следните зборови на А. Смердел: „ . . . Већ је речено да је трагедија

⁷⁾ *Aristotelis De arte poetica liber*, rec. *Guillemus Christ*, Lipsiae (B. G. Teubner), editio stereotypa од 1913, на стр. 7 во критичниот апарат под текстот: „31 explicatio καθάρσεως α scriptore ipso, polit. VIII 7 p. 1341 b 40 promissa lacuna hausta esse videtur.“

μίμησις πράξεως βλουδαίας καὶ τελείας, а овим је А. одвојио трагедију од комедије, па док знамо каква би садржина објашњења била δρώντων καὶ οὐ δι' ἀπαγγελίας, не знамо каква је δι' ἑλέου κ. φόβου, кад о њиховом објашњењу нема пре ни трага...⁸⁾ Садржината и значењето на δι' ἑλέου κ. φόβου одн. на ἔλεος и φόβος, иако во Поетиката за нив не се зборува пред дефиницијата, не може да биде непозната. Секој знае што е жал и страв. И какво особено објаснение за овие зборови треба човек да очекува од А. пред дефиницијата? Тоа не се непознати зборови или поими ниту пак некаков специјален технички термин. Навистина во последниот став на дефиницијата бил, како што можело и да се очекува, најважниот нејзин дел. Но зошто би морал А. да ги објаснува познатите на секој човек зборови и поими ἔλεος и φόβος пред дефиницијата кога е и самиот израз δι' ἑλέου καὶ φόβου сам за себе сосем јасен? Друга работа е со παθημάτων κάθαρσιν и тука ги примаме и зборовите на А. Смердел и на сите други пред него дека овој термин, само ако бил автентичен, морал А. да го објасни, ако не баш пред, но секако по дефиницијата. И ние можеме да се согласиме со зборовите на Алфред Гудеман: „So bleibt nur der berühmte Schluß der Definition übrig, von dem im Vorigen allerdings keine Spur sich befindet,⁹⁾“ но не можеме да се согласиме и со разбирањето на А. Смердел дека А. морал пред дефиницијата да ги објаснува сите зборови од дефиницијата.

Ни овој пасус од А. Смердел, на пример, не можеме да го примиме никако цел: „Из овога следи да су у дефиницији постављени тачно „genus proximum“ и разлике... али сем „genus proximum“ нису *све разлике* раније објашњене, и према томе, А. се огрешио најпре о правило у Тор. 6, 139 b 13 где говори да се онај који дефинише мора служити врло јасном интерпретацијом, пошто се дефиниција и поставља, да би се нешто сазнало. У пасусу Тор. 6, 139 b 19 тачно се говори о томе како не сме у дефиницији да буде хомонима, а тај је случај у дефиницији трагедије, јер ми можемо нагаѓати да је δρώντων хомоним πράξεως, будући да реч није пре објашњена.“¹⁰⁾ Зборовите: „А. се огрешио итн.“ се толку смело и *сигурно* казани, што ние се плашиме да не е со нив изречена една од најострите осуди против Аристотела пред да се исцрпат сите можности за една солидна анализа и пред да се провери малу подобро, низ самиот Аристотелов текст, дали се навистина сите грешки и пропусти што ги носи Поетиката, како и другите А. дела, пред сè греови или грешки на Аристотела. Дека во горе ци-

⁸⁾ А. Смердел, цит. д., стр. 68.

⁹⁾ А. Gudeman, цит. д., стр. 161; ср. А. Смердел, цит. д., стр. 68.

¹⁰⁾ А. Смердел на истата страна.

тираните зборови од А. Смердел има голема смелост и самоувереност која прејдува дури и во невнимателност, се гледа од крајот на пасусот „... јер ми можемо нагађати итн.“ Како би смеел човек што знае грчки да помисли дека δρώντων може да биде „хомоним“ со πράξεις и да не беше овој збор порано објаснет? Но за зборот πράξις, како и за зборот δρώντων, се зборува јасно од I--V глава, а особено во 4. глава (1448 b 24 и натаму), значи пред дефиницијата. Исто така и последниот пасус од стр. 68 е престога оценка за сметка на А.

Во првиот пасус од стр. 69 пак се инсистира на потребата од претходно објаснување на зборовите од дефиницијата: „II) Из пасуса Тор. 141 a 26 и 141 b 22 јасно је да се из пре познатих и објашњених појмова мора дефинисати, а ми смо се уверили да нам управо знатни делови дефиниције нису не само били познати, него они нису ни објашњени.“ Тука мораме да забележиме дека А. Смердел не ги разбрал сосема точно Аристотеловите зборови προτέρων и ὑποχωρηστέρων, инаку не би го формулирал нивното значење одн. превод со „из пре познатих и објашњених појмова“. А. кажува онде дека треба еден (непознат) поим да се определува со „попрви“ т. е. првобитни, поелементарни и со попознати поими. Во редот на поимите има некои што се поелементарни и попознати од другите и според А. Логика (одн. Топика) во определувањето треба секогаш да се појдува од попознатото и попростото кон помалу познатото и посложено, од примарното кон секундарното а не обратно, оти ова би било бесмислица. Овој принцип вреди во логиката за секогаш и секое знаење така се постигнува. Во горните А. правила од Топиката нигде не се вели дека поимите што се определуваат мораат да бидат „порано објаснети“ од оној што ги определува, зашто би било смешно вакво нешто: значи, А. не би можел да допушти поставување на никаква дефиниција пред да се објаснат сите поими одн. зборови употребени во неа. Ова не е точно. За вакво толкување на А. текст од Топиката можеби придонела и сосема буквално разбраната негова реченица од пред дефиницијата, која гласи: ... περὶ δὲ τραχύδιας λέγωμεν, ἀπολαμβάνοντες αὐτῆς ἐκ τῶν εἰρημένων τὸν γινόμενον ὅρον τῆς οὐσίας. А. секако сметал за потребно да објасни некои работи во врска со поезијата и уметноста воопшто и посебно со трагедијата пред да прејде на нејзината дефиниција, но тоа не значи дека ἐκ τῶν εἰρημένων треба да го сфатиме буквално, како да морал секој поим и збор од дефиницијата да го објасни пред неа. На зборовите и изразите не треба да им придаваме само онакво значење како што го разбираме ние и како што ни конвенира нам, зашто има опасност површно да ги разбереме и погрешно

да ги толкуваме мислите на другите, во случајов Аристотеловите.

Затоа мораат да отпаднат сите оние тешки зборови што ги изрекол Смердел како осуда на Аристотела во горните места. Пред да се осуди еден авторитет каков што е А. во некои научни области, треба добро да се разбере неговиот текст, значењето на неговите мисли и зборови и да се прецени добро дали е секој збор од неговиите дела сигурно автентичен, па после да се изрече оценката и осудата. Не смееме да си допуштиме за туѓи и наши грешки и недоразбирања да обвинуваме други и особено „таткото на логиката“ и на науките воопшто.

Добро е кога се води сметка и се ползуваат постигнатите позитивни резултати од една анализа и особено кога тие можат да придонесат за понатамошното откривање и разрешување на еден проблем, но да се примаат здрави за готови а priori некои непроверени закљученија само поради големиот авторитет на некои научници, значи да не се биде во состојба да се согледа вистината. Кога А. Гудеман и по него А. Смердел¹¹⁾ го примаат како правилно закључението на Ј. Ткач оти во дефиницијата треба да се земе дека стоел генетивот *ἐκάστου* а не дативот *ἐκάστῳ* во *χωρίς ἐκ. τῶν εἰδῶν*, како што многу правилно го востановил Tugwhitt, тогаш не само што се непризнателни (ова е најблаго речено) кон Tugwhitt, но и невнимателни кон Аристотел, зашто не водат сметка за неговите автентични зборови од коментарот за ова место: *τὸ δὲ χωρὶς τοῖς εἶδеси*, кај што имаме датив зад *χωρὶς* а не генетив: *τῶν εἰδῶν*. Зар разликата во ракописите меѓу *ἐκάστου* и *ἐκάστων* не ја разрешил баш убаво Tugwhitt водејќи сметка за дативот од коментарот? Зар е поубаво да останеме кај *ἐκάστου* од положите ракописи, а не да видиме дека *ἐκάστου* е несреќна исправка од *ἐκάστων*, како што стои во ракописот Ambrosianus, во којшто сме имале по секоја веројатност погрешно прочитан датив ΕΚΑΣΤΩΙ од еден стар ракопис кај што I било *adscriptum*? Ако Смердел некритички го прима мнението на Гудеман дека тука сме имале еден модален генетив апсолутен со изоставен партицип (sc. ὄντος), ние никако не можеме да разбереме како можел Гудеман ова нешто да го прими од Ј. Ткач. Ваков генетив апсолутен („модален“ и со изоставен партицип!), и кога би бил познат од грчкиот јазик, би бил толку редок (инаку непознат од грчката проза), што не бисме можеле ние никако да го разбереме кај Аристотела и тоа во дефиницијата кај што треба сè да е во една нормална употреба, обична и позната, а не во необична и сосема ретка. Од сите овие причини не

¹¹⁾ цит. д., стр. 74.

е возможно да се задржи генетивот *ἐκάστου* како автентичен, но мора да се прими поправката на Tyrwhitt — *ἐκάστῳ* — како што ја прими и Hardy во своето второ издание на Поетиката од 1952 год.¹²⁾

Зад граматичката анализа на поодделните изрази Смердел прејде на лексичката анализа поодделно на секој збор од дефиницијата (стр. 69—95) и на крајот (стр. 95) одејќи верно по стапалките на Алфред Гудеман, дојде до спомнатото негативно заклучение, што го формулира со следните зборови:

„Из свега овога можемо донети како заклучак да се катарса у VI гл. Поетике не може објасниџи не само из тумачења А. претходника него ни из нјихових дела, а према вези речи *κἀδαρσις* с речју *καθ' ἑαυτὸν*, следи да се она не може данашњим средствима објаснити, тим више што смо се уверили да је дефиниција *νεψοψινα*, да не одговара правилима која је сам А. поставио за правилно постављање дефиниције. Чињеница, да А. објашњава после постављања дефиниције један њен важни део *ἡδυσμένῳ λόγῳ*, омогутила је Гудеману да после овог објашњења нагласи потребу и логично оправдање објашњења израза *κἀδαρσις*, који пре дефиниције А. није објаснио. Уз ово бисмо могли додати да још једна важнија чињеница говори у прилог Гудеманове тврдње, а то је да А. у својим правилима, која је А. изнео за правилно постављање дефиниције, отворено говори против нејасношти у дефиницији, а нарочито против метафоре. Према томе, он ју је можда и пре постављања дефиниције морао објасниџи. Како смо одредили да катарса у дефиницији нема медицинско значење, с разлога што се израз *δι' ἑλίου καὶ φόβου* мора схватити модално, а према вези речи *τῶν τοιοῦτων* са овим осећањима, означили смо да је *καθ' ἑαυτὸν* генетив објективни, односно сепаративни; значи да се односи на гледаоце, онда можемо заклучиџи да се цео овај процес, најпре буђење страха и сажаљења, а то би била *ἡδονή*, и после тога чишћење ових осећања, не може психолошки објасниџи. Исто тако да се *ἡδονή* и *κἀδαρσις* не могу у свом дејству у Трагедији, како то тражи А., довести у везу, то смо већ видели. На једнаки начин Гудеман, (172), оправдано пита, који је циљ онда имала сатирска игра као уобичајени додатак трагичној тетралогiji? Како је А. објаснио овај комлекс питања око објашњења катарсе, ми не знамо, а сигурно нећемо никада ни знаџи јер у сам проблем не смео уносиџи наша модерна схваћања, ше према томе, на основи криџике самог А. текста и анализе појединих речи у дефиницији Трагедије, остаје нам да кажемо да је решење и објашњење речи катарсе и њеног значења *ἡδονατὸν καὶ παρὰ ταῦτα οὐδέν*.“ (подвлекувањето е наше! — М. Д. П.).

¹²⁾ *Aristote: Poétique*. Texte établi et traduit par J. Hardy. 2e édit. Paris, „Les Belles Lettres“, 1952.

Вистина е дека М. Кузмиќ не можел да извлече никакво заклучение од констатираната непотполност на Аристотеловата дефиниција на трагедијата, но исто е така вистина дека и А. Смердел не можел да каже ништо особено и поново, туку го повторил доста верно и некритички негативното заклучение на А. Гудеман¹³⁾ и загазил заедно со својот претходник во водите на агностицизмот, како што се гледа од горните негови зборови. Ново требаше да биде она претпазливо и бојазливо „... он ју (т. е. катарсата) је можда и пре постављања дефиниције морао објаснити“, но А. Смердел не можеше да каже попрецизно на кое место во Поетиката можел А. да зборува за катарсата пред дефиницијата, а ние видовме дека и на она место зад дефиницијата, кај што ја барал Гудеман т. е. во б. глава зад зборот μέλος, нема место за лакуна и дека е оваа онде произволно фиксирана.

А. ќе мораше бездруго да зборува за катарсата, ако оваа беше навистина спомната во дефиницијата, во XIII одн. XIV глава кај што се зборува за првите зборови од последниот став на дефиницијата т. е. за έλσος и φόβος, но, како што знаеме, онде нема ни збор за неа, а од друга страна во тие глави уште никој не се обидел да најде некаква лакуна, зашто е тоа и невозможно, *кога се шие најубаво обрабошени и најполни глави во целата Поетика*. Ако нема ни збор во XIII и XIV глава кај што морал А. да зборува за последните зборови од последниот став на дефиницијата во врска со έλσος и φόβος, тогаш не е ни малку веројатно дека А. ќе зборувал за катарсата во б. гл. или дури и пред дефиницијата.

*

Во горе цитираното заклучение од дисертацијата на А. Смердел, како што ќе видиме подолу, сепак се најдуваат елементи за едно малу поинакво решение одошто беше она што ни го даде А. Гудеман а што го повтори така доследно Смердел не можејќи поарно да ја исползува анализата на текстот што ја спровел самиот тој.

И Смердел, како и Гудеман и Ткач и како толку други пред нив, а после нив и споменатиот А. Ничев, појдуваат од текстот на ракописите како од нешто свето и неприкосновено, што е во својата основа правилно кога се работи за јасен и полн текст, и гледаат да го задржат предадениот текст по секоја цена, дури и кога се гледа дека тој е лош и нејасен; што е секако неправилно. Тие сметаат дека е ликвидирана така наречената теорија за апографите,

¹³⁾ Споменатото дело и место од стр. 171. Ср. А. Смердел, цит. д., стр. 95.

иако сите сите ракописи го предаваат речиси истиот текст со минимални разлики. Овој факт може да зборува не за тоа дека целиот текст е автентичен, но дека основниот ракопис од којшто се направени сите до денес запазени преписи не бил во добра состојба. Лошата состојба на Поетиката сакаат да ја изведат и објаснат и Гудеман и некои други пред него, како и некои по него, од таму што делото за Поетиката било еден вид скрипти одн. белешки од неговите предавања¹⁴).

Значи модерните филолози со помошта на поновите перипатетичари поставиле една доста веројатна теорија за Аристотеловите есотерични списи, но поголемиот број меѓу нив или никако или сосема малку водеа сметка за традицијата околу судбината на А. библиотека и неговите списи што ни ја остави географот Страбон најполно и најавтентично, велиме најавтентично зашто по секоја веројатност тој ја чул од својот учител Тирион којшто ги изучувал и, можеби, со помошта на филозофот Андроник Родски и издал А. дела¹⁵).

Страбон ни кажува дека богатиот атински библиофил Теанинот Апеликонт ги дал А. дела да се поправат и дополнат и да се направат од нив нови преписи, но тие биле лошо дополнети и полни со грешки. За овој детаљ не знае никој друг, иако и Плутарх¹⁶) и Атенеј¹⁷) знаат за оваа традиција, а и Лукијан знае за неа и прави алузија во својот спис *Против необразованост* гл. 4. Ние мислиме дека и Плутарх и Лукијан, а и Атенеј, ја прочитале оваа вест кај Страбона, но во нејзиното предавање не оделе баш во детали, а Атенеј покрај другото дошол и во контрадикција кога во почетокот на 1. книга рекол дека сите книги од А. библиотека ги имал откупено Птолемеј Филадельф од Нелеј, а во 5. книга дека А. библиотека ја купил Апеликонт. Првата вест на Атенеј сметаеме дека не е точна и дека е една изменета варијанта од Страбоновата традиција измислена од самиот автор *ad maiorem Alexandriae gloriam*¹⁷). Втората негова вест е секако вистинска а не првата. Ако Атенеј знаеше сосема сигурно т. е. веруваше дека Птолемеј ја имал откупено А. библиотека од Нелеј за Александрија, немаше да заборава во 5. книга и да кажува дека ја откупил Апеликонт, како што знаеме уште од Страбона. Локалниот патриотизам го натерал Атенеја да го поврзува во уводот

¹⁴) В. А. Gudeman, цит. д стр. 3 инн; ср. А. Смердел, цит. д., стр. 12 инн.

¹⁵) В. Страбон, кн. XIII гл. 54 (стр. 603—9) и Плутарх Сула гл. 26. Ср. Gercke PWRE (s. Aristoteles) Bd. II стр. 1034 sqq. и Милош Н. Ђурић, Историја хеленске книжевности, Београд 1951, стр. 596 инн.

¹⁶) Споменатото дело и место од претходната белешка.

¹⁷) Во 5. книга стр. 214 е. — Треба да се забележи дека Атенеј е од Навкратис, од Египет.

на своето дело името на Птолемеја и на „убавата“ Александрија со славниот филозоф и неговата библиотека, не обсирајќи се тука на познатата традиција, иако во 5. книга од истото дело знае за неа и ни ја предава во скратена редакција. Горната традиција ни се потврдува и од самиот Цицерон којшто му јавува во едно писмо¹⁸⁾ на својот пријател Атик дека ужива во Путеоли читајќи во библиотеката на Фауст, синот на диктаторот Сула, под статуата на Аристотел, кај што обично седел и самиот Атик. Тоа е истата онаа библиотека што ја пренел диктаторот во Италија од Атина кога паднал градот во негови раце а по смртта на Апеликонт.

Состојбата на А. дела и пред сè на Поетиката е таква што не може да има никакво сомнение во веродостојноста на основниот Страбонов податок дека А. дела пред да се издадат биле во многу лоша состојба и дека многу од оштетените места не можеле да бидат успешно поправени и дополнети. *Кога ни се повторуваат денес во сите ракописи на А. Поетика истите грешки¹⁹⁾, пропуски²⁰⁾ и незгодни повторувања²¹⁾, што не може да биде само затоа што ова дело било еден вид скриптии одн. белешки за предавања, но пред сè затоа што делото било во крајно бедна состојба пред да се издаде и умножи.*

За грешките и пропустите во А. дела и особено во Поетиката не треба да се обвинува Аристотел или неговите ученици, но треба да се има пред вид фактот дека делата настрадале веројатно онака како што ни кажува Страбон т. е. од влага и црвја, поради невнимателноста на Нелејевите наследници што ја скриле библиотеката под земја за да не им ја земат Аталидите за новоорганизираната јавна библиотека во Пергам.

Ние немаме никаков разлог да не веруваме во онаа вест на Страбона што ја наоѓаме и кај Плутарха и доне-

¹⁸⁾ Cic. ep. ad Attic. IV 10.

¹⁹⁾ Како што се на пр. 1447 а 17 γένει нам. ἐν (поправено од Forchhammer) или 1447 b 16 ποσειδόν нам. ποσειδόν (Heinsius) или 1449 b 25 ἐκείνου или ἐκείνου нам. ἐκείνου (Tyrwhitt) или 1452 а 3 τελείας нам. σπουδαίας (поправено сега од нас, в. подолу) итн.

²⁰⁾ Како што е на пр. испуштено во 1447 b 1 < ἀνώνυμος > (дополнил Bernays) или лакуната во 1449 а 27 кај што биле веројатно испуштени < περὶ μὲν οὖν τούτων τοιαῦτα > или лакуната во 1452 а зад зборот ράστα што ја забележил уште Готфрид Херман а што филозофите не успеале да ја дополнат како треба ниту да ја избегнат со елиминирање на понекој „излишен“ збор, како што се обидел и Гудеман (в. малку подолу).

²¹⁾ Најубав пример за такво едно неавтентично место е последната реченица на 12. глава, што е всушност едно досадно повторување од почетната реченица на истата глава, секако по невнимание и по грешка повторно преписан текст од страна на препишувачот; ср. го и 1453 а 30 зборот σόφαις и в. бел. 43 а.

каде кај Атенеја и Лукијана, а што се потврдува и од самиот Цицерон.

Значи уште Страбон а пред овега секако и Тиранион знаел дека А. сѝиси биле лошо дополнети и полни со грешки, а кога тоа се потврдува и со фактичната состојба на неговите дела, во случајов на Поетиката, тогаш мораме кај секое сомнително, контрадикторно или нејасно место да се запрашаме дали е тоа во склад со А., дали можел А. вака да каже, дали е секој збор од неговата Поетика овтешен дур и кога сѝе ракописи ни го предаваат исто. Зар се поправени сите грешки, сите погрешно дополнети места во А. текст? Иако е во оваа смисла доста направено, сепак останале уште многу непоправени и наша е должност да ги пронајдеме сомнителните места и зборови во неговите дела, да укажеме на нив и, ако сме во состојба, да ги поправиме во една логична врска со контекстот и во согласност со А. возгледи и идеи.

И од горе цитираното заклучение на А. Смердел се виде дека во дефиницијата на трагедијата има нејасни зборови, дека παθημάτων можел да биде генетив објективен или сепаративен, а зборот κάρσις употребен фигуративно — во метафора, а баш изразот παθημάτων κάρσις кај А., во неговиот коментар кон дефиницијата, не е објаснет, за него нема ни еден збор во целата Поетика. Ние ќе потсетиме дека Н. Weil²²⁾ го разбрал генетивот παθημάτων како субјективен, иако е тоа малу потешко и А. Смердел не можел да го прими — но си останува како факт дека и така можел да се сфати и да се толкува изразот παθημάτων κάρσις: како чистење на душата што го вршат афектите жал и страв. Значи изразот не е прецизен, зашто генетивот παθημάτων може да биде 1) објективен, 2) сепаративен и 3) субјективен. Тоа би бил штичен „хомонимен“ израз, она баш што А. изрично го забранува во дефиницијата.

А. Смердел лесно премина или поточно не го одбележи јасно овој значаен факт и се задоволи само со една тешка и неправедна осуда на А. и, повлечен од авторитетот на А. Гудеман, со едно априористичко и „пророчко“ заклучение: дека никогаш не ќе сме разбереле како го објаснил А. она нејасно место²³⁾.

²²⁾ Henri Weil, Étude sur le drame antique, IIIe éd. Hachette, Paris, pp. 156—163 (според А. Смердел, цит. д., стр. 34—36).

²³⁾ А. Смердел, цит. д., стр. 95; ср. ги Гудемановите зборови од стр. 171 на споменатото дело: „... wobei ich keinen Anstand nehme, vorauszuschicken, daß eine allgemein befriedigende Lösung des gesamten Fragencomplexes bisher nicht erzielt worden ist. Eine solche ist aus den angegebenen Gründen ein αδύνατον und wird wohl ein solches auch fernerhin bleiben.“

Но, ако се има пред вид Страбоновата традиција што се потврдува сосема јасно со денешната состојба на ракописите од А. Поетика, може и треба да се биде порезервиран во обвинувањето и осудувањето на А. и во тврдењето дека секој збор што ни го предаваат ракописите морал да биде автентичен.

Уште Лесинг²⁴⁾ забележил дека во дефиницијата на трагедијата нешто не е во ред, дека не се сите зборови на свое место. Тоа го виделе и други подоцна и некои се обиделе и да го воспостават редот преку поправка на двојно предадениот збор *παθρῆατων* одн. *παθρῆατων*²⁵⁾ во *πραῦρῆατων*²⁶⁾ или *μυθρῆατων*²⁷⁾, и ако решението не задоволило, не

²⁴⁾ Lessing, *Hamburgische Dramaturgie*, Leipzig 1928, стр. 126; ср. и А. Смердел, цит. д., стр. 44.

²⁵⁾ На ова место треба да забележиме дека В. Христ, како и некои други издавачи на А. Поетика, не знаел за читањето *παθρῆατων* од ракописот Riccardianus (R¹), *Tractatus Coislinianus* што се потврдува и од сирскиот превод (FS), Averroes и од замислениот најстар грчки ракопис Σ, како што читаме кај А. Гудеман цит. д., стр. 87 под текстот, и го одбележил како конјектура на Тринкавели во своето издание на Поетиката, што се повлекувало низ сите *edit. stereotyp*. Оваа грешка на В. Христ ја повторија и Х. Оте а по него и нашиот југословенски изучувач на проблемот за катарсата Милош Ѓуриќ тврдејќи дека во ракописите стоело само *παθρῆατων* а дека *παθρῆατων* е конјектура на Тринкавели. На Х. Оте овој „факт“ требаше да му послужи за што полесно урвудување дека *παθρῆατων* е *lectio difficilior* и дека нам. ова или „конјектурата“ *παθρῆατων* во автографот стоело *πραῦρῆατων*, како што е горе изложено. — М. Ѓуриќ пак, повлечен од В. Христ и Х. Оте, во својата расправа (*Милош Ѓуриќ, Један нов покушај објашнувања Аристотелова схваќања катарсе*, одделен отпечаток од *Гласник Југосл. проф. друштва* год. 1932/33 књ. XIII св. 2—6, Београд 1933) појде од онаа *lectio difficilior παθρῆατων*, ја зеде како автентична и катарсата ја разбра и се трудеше да ја објасни со помошта на 4. глава од Поетиката и со некои места од Платона и др. како очистување одн. пречистување на сознанијата. Во својот превод на Поетиката (*Аристотел о Песничкој уметности*, Београд 1948, 2. изд.) мораше да го прими читањето *παθρῆατων* зашто последниот став од дефиницијата го преведе „а изизваањем сажаљења и страха врши прочишћавање таквих афекта“, но во белешката и пак упатува на својата спомената расправа. И во својата *Историја хеленске книжевности*, Београд 1951, стр. 250/1 и 609 го усвојува читањето *παθρῆατων κάθαρσιν* а толкувањето го дава по својата спомената расправа и упатува пак на неа. Како можат да се измират тие две работи, т. е. текстот *παθρῆατων κάθαρσιν* и старото објаснение во врска со читањето *παθρῆατων κάθαρσιν*, остаува да ни го објасни самиот М. Н. Ѓуриќ.

²⁶⁾ В. Heinrich Otte, *Kennt Aristoteles die sogenannte tragische Katharsis?* Berlin 1912, стр. 48—59 мислеше дека во првобитниот А. текст стоело *πραῦρῆατων*, но подоцна, во втората своја расправа *Neue Beiträge zur aristotelischen Begriffsbestimmung der Tragödie*, Berlin 1928 и во *Philol. Wochenschrift* од 1930, стр. 1165/6 го прими читањето *παθρῆατων* само со значењето „страдање“ а не како „афект“. Ср. ја претходната белешка.

²⁷⁾ V. Ogrodzinski, *In catharsin tragicam observationes aliquot*, *Eos* XXXI, 1928, стр. 263 инн. го предложи читањето *μυθρῆατων* како

значи дека треба да се откажеме од натамошното испитување и продлабочување на анализата во врска со тој „хомонимен“ израз. Ако Х. Оте немал среќа да ја реши докрај добро започнатата поправка, тука можеле да бидат криви и некои „авторитети“, но пред сè самиот Оте којшто не беше во состојба да ја согледа целата вистина за А. „таканаречена катарса“, да се ослободи од предрасуди, а и од грешки, и да покаже малу повеќе смелост и остроумност во решавањето на овој тежок проблем. Поради слични разлози веројатно не можел да се ослободи и учениот К. Циглер²⁸⁾ од фамозната катарса иако беше на пат да ја согледа вистината кога ја пишувахе статијата *Tragoedia* во реалната енциклопедија (види го цитираниот текст во резимето).

Важно е да истакнеме тука дека и во другата многу поголема група (т. е. оние што сметаат дека дефиницијата е потполна) како и во првата мненијата можат да се поделат пак во две групи: Во едната, која е поголема, спаѓаат оние што сакаат да ја разберат катарсата како очистување одн. пречистување на афектите кај гледачите. Тие ја разбираат катарсата како надворешна цел на трагедијата и, пред Бернајс²⁹⁾, повеќето биле за едно религиско-морално-одн. етичко или етичко-естетско значење на катарсата: дека трагедијата имала за цел да ги поправи луѓето или да ги ослободи од негативните афекти жалта и стравот или пак да ги облагороди овие чувства и да ги сведе на вистинска мера. Со Бернајса започна новото медицинско-религиозно толкување на катарсата пренесено во областа на естетиката коешто задоби многу приврженици и ги има уште и денес.

Но имало писатели и филолози коишто катарсата ја разбирале како очистување одн. ликвидирање или смирување на страстите или поточно на страдањата кај самите личности на драмата т. е. на самата сцена, а не надвор од оваа кај гледачите.

Прв којшто не можел да ја разбере катарсата како очистување на афектите кај гледачите бил бесмртниот Гете³⁰⁾.

²⁸⁾ Во PWRE (s. *Tragoedia*), Bd. VI A стр. 2038–2050.

²⁹⁾ B. Jakob Bernays, *Grundzüge d. verlorenen Abhandlung d. Ar. über Wirkung d. Tragödie*, Breslau 1857 и особено *Zwei Abhandlungen über die aristotelische Theorie des Dramas*, Berlin 1880. Пред Ј. Бернајс: Piccolomini, Robortelli, Lembin, Dacier, Racine, Corneille, Heinsius, Lessing, Reiz, G. Hermann и многу други.

³⁰⁾ Ср. ги неговите зборови од *Nachlese zu Aristoteles' Poetik*: „Wie konnte Aristoteles in seiner jederzeit auf den Gegenstand hinwiesenden Art, indem er ganz eigentlich von der Konstruktion des Trauerspiels redet, an die Wirkung, und was mehr ist, an die entfernte Wirkung denken, welche eine Tragödie auf den Zuschauer vielleicht machen würde? Keineswegs! Er spricht ganz klar und richtig aus: wenn sie durch einen Verlauf von Mitleid und Furcht erregenden Mitteln durchgegan-

Тоа е важно и покрај неговото погрешно толкување на поодделни зборови од дефиницијата а и на самиот збор катарса, затоа што и по логиката би било многу чудно да се сфати како можело во дефиницијата на суштината да влегува нешто што е надвор од суштината, зашто чистењето на афектите кај гледачите би било нешто надвор од самата трагедија, надвор од драмата. Чудно би било да се заборавил А. дека чистењето на афектите не може да биде суштина т. е. внатрешен елемент и битна одлика на трагедијата, кога тој пред тоа ни ветува дека ќе ни даде дефиниција на суштината⁸¹): што е трагедија и трагично, а не што се постигнува со трагедијата и какви последици можат да настапат од трагичниот ефект. Во оваа смисла и грчкиот филолог Бернардакис⁸²) ја разбрал катарсата, а приближно така ја разбрале и Х. Оте и В. Огрозински (в. бел. 25—27), трудејќи се да го пронајдат и автентичниот збор нам. предаденото *καθάρσιον* одн. *καθάρσιων* и првиот го открил *τραγῆδιαν* а вториот мислел дека онде требало да стои зборот *μυθῆριον* и не сонувајќи дека тешкотијата лежи главно во вториот збор од изразот т. е. во *καθάρισιν*. Несреќата и во овие сфаќања била во тоа што му придавале или поарно што морале да му придаваат на последниот збор т. е. на катарсата фигуративно значење а А. баш ова го забранува во дефиницијата.

Како што видовме веќе погоре, изразот *καθάρσιον* е типичен „хомоним“, зашто од трите функции што може да ги има генетивот *καθάρσιων* во врска со *καθάρσις* произлегуваат три различни значења на терминот: 1. „очиштување на таквите афекти“, или 2. „пречистување на таквите афекти“, или 3. „чистење (на душата) со таквите афекти“ т. е. што го вршат афектите жал и страв. Како што знаеме пак од А. Топика, за што веќе зборувавме малу понапред, вакво нешто не го допушта А. во дефиницијата, ако сакаме да е таа правилна и добра. Во ваква формулација и зборовите *περαινύουσα* и *τοιούτων*⁸³) од последниот став на дефи-

gen ist, so müsse sie mit Ausgleichung, mit Versöhnung solcher Leidenschaften zuletzt auf dem Theater ihre Arbeit abschließen,“ или уште поарно неговиот превод на А. дефиниција на трагедијата „Die Tragödie ist die Nachahmung einer bedeutenden und abgeschlossenen Handlung, die nach einem Verlauf von Mitleid und Furcht mit Ausgleichung solcher Leidenschaften ihr Geschäft abschließt.“

⁸¹) Во почетокот на 6. глава 1449 b 23/4: *περὶ δὲ τραγωιδίας λέγωμεν, ἀπολαβόντες αὐτῆς ἐκ τῶν εἰρημένων τιν ἑνὸς ὅρου τῆς οὐσίας.*

⁸²) N. Bernardakis, *Mon édition d'Euripide et la définition de la tragédie dans la Poétique d'Aristote*, Athènes 1894.

⁸³) Иако е и за овој збор многу пишувано — ние ќе упатиме тука само на А. Смердел од стр. 86—90, мислиме дека е основното значење јасно и дека зборот *τοιούτων* поврзан со *καθάρσιων* тешко би можело да се земе дека тука би се однесувал само на афектите жал и

ниџијата не се сосема во ред, зашто првиот добива повеќе или помалу пренесено значење, што е веќе утврдено³⁴⁾ и за зборот κάθαρσις уште од Кноке и што го примаат и Гудеман и Смердел како точно, а вториот т. е. τοιοῦτων му дава пошироко значење на παθήματα т. е. не само афектите жал и страв (ἔλεος и φόβος) но и другите слични, или можеби поточно, искључувајќи ги афектите жал и страв тука би се разбирале оние другите слични, зашто изразот *шакви* не е исто што и *шиџе*. Во последниот став на дефиниџијата, значи, во онаква формулација каква што ни ја предаваат сите ракописи, има повеќе недостатоци одошто успеал да ни открие и самиот А. Смердел и пред него Гудеман.

Ако е зборот κάθαρσις употребен фигуративно, како што е познато уште од Кноке; ако е целиот термин παθημάτων κάθ. „хомонимен“, т. е. со повеќе значења, како што утврдивме ние, а што можеше секој да го забележи по разните толкувања на последниот став од дефиниџијата; ако е и зборот περαινουσα³⁵⁾ употребен во фигуративно или барем во секундарно значење „вршејќи, постигнувајќи“ а не „свршувајќи, завршувајќи“, зашто περαινω е деноминативен глагол од πέρας „крај, завршеток“; ако и зборот τοιοῦτων тука добива едно непрецизно значење, зашто бисме очекувале на тоа место и во таква формулација да стои τοῦτων, и кога ќе го имаме на ум постојано фактот дека за крајот од дефиниџијата, за катарсата А. нема ни еден збор во целата Поетика и дека изразот παθημάτων κάθ. не е познат од ниедно друго место во целата грчка литература ни пред ни по А., тогаш навистина мораме да се запрашаме: Дали е возможно да употребил А. во дефиниџијата ваков необичен и „хомонимен“ — двосмислен и нејасен израз кога самиот им брани на другите да употребуваат вакви зборови и изрази во дефиниџиите? Дали можел А. да го употреби зборот κάθαρσις во фигуративно значење кога тој изрично го забранува тоа во Топиката: да се употребуваат фигури и метафори во дефиниџијата? Дали навистина А. не можел да го каже во дефиниџијата на трагедијата прецизно она што сакал? Зар не бил во состојба да го избегне во дефиниџијата оној двосмислен и нејасен израз παθημάτων κάθαρσιν и оној навистина излишен збор περαινουσα со еден покус и попрецизен израз δι' ἑλέου καὶ φόβου καθαίρουσα τὰ

сшрав. Во ваква врска или не се однесува воопшто на тие афекти или се однесува покрај нив и на другите слични афекти а не само на жалта и стравот.

³⁴⁾ Фигуративното значење на катарсата во решението на Ј. Бернајс прв го утврди Кноке (Begriff der Tragödie nach Aristoteles, Berlin 1906) како погрешно и противно на самиот А.

³⁵⁾ За првобитното значење на зборот в. уште во првата наша статија стр. 14.

τοιαῦτα πάδη или ... καθάιρουσα τῶν τοιούτων παθῶν или διὰ τῶν παθῶν ἐλέου καὶ φόβου καθάιρουσα τὴν ψυχὴν зависно од тоа што сакал да искаже? Но, како и да кажел А., тоа не би се однесувало на суштината на трагедијата. Ако би се зборувало и во последниот став на дефиницијата за суштината на трагедијата, за една од одликите нејзини, судејќи по првите зборови на ставот, за една од најважните, за битната одлика на трагедијата, тогаш малку е веројатно дека А. не би знаел која е таа одлика, кога се гледа од коментарот дека тоа го знае сосема точно и убаво. Затоа и Конрат Циглер³⁶⁾ се чуди во споменатата статија, зошто А. во дефиницијата не зборува за најбитната одлика на трагедијата, дека оваа го постигнува својот ефект т. е. жалта и стравот преку прикажување на такви т. е. жални и страшни собитија, кога тоа го знае и за тоа зборува на неколку места во Поетиката а најјасно во XIII и XIV глава. Дали можел и дали смеел А. да ја заборава најбитната одлика на трагедијата во дефиницијата и наместо да ни зборува за неа, за суштината на трагедијата, онака невешто и глупо да се сплетка и заметка во непрецизни и нејасни зборови и изрази што да не може да им се најде крајот? Тие што мислат дека можел тоа да го стори А., т. е. да ги заборава или занемари правилата од својата Топика и да дојде во сукоб со себеси, со својата сопствена логика, искажуваат тешка оцена и страшна осуда за „таткото на логиката“ и „учителот на учениите“. Ние не веруваме дека можел А. да прави вакви почетнички грешки што не би им ги простил ни на своите ученици. Ние мислиме, како што изложивме и во својата прва статија, дека крајот од дефиницијата не може да биде автентичен, а сега ова се гледа многу појасно од сите горе изложени недостатоци на последните зборови од дефиницијата. Ние тврдиме дека А. дефиниција на трагедијата не е од почетокот до крајот автентична, дека сите зборови во неа не се од самиот А. а особено последните два: παθημάτων или μαθημάτων καθαρῶν. Tyrwhitt покажа дека генетивот ἐκάστου или ἐκάστων од ракописите не е автентичен и дека во А. текст треба да стоело ἐκάστω. Ние се обидовме да покажеме дека и зад зборот σπουδαίας а пред καὶ стоело ὅλης³⁷⁾, што не забележил никој досега, а се обидовме и да докажеме дека и зборот καθαρῶν а не само παθημάτων одн. μαθημάτων не е автентичен и да ги востановиме автентичните зборови на А. појдувајќи од поставката дека во последниот став на дефиницијата се

³⁶⁾ Во споменатата статија на стр. 2032/3 (в. го оригиналниот цитат во резимето).

³⁷⁾ В. ја нашата куса статија на латински во истово годиште на Ж. А. стр. 187.

зборувало за најбитната одлика на трагедијата и за трагичниот ефект³⁸⁾.

Како што знаел уште Страбон и пред овега неговиот учител Тиранион, имало во А. дела доста места лошо дополнети и погрешни. Тиранион веројатно со помошта на Андроник³⁹⁾ се обидува да ги исправи грешките и лошите интерполации, а понешто и самиот интерполирал, но секако не можел да поправи сè и прашање е дали не правел и тој нови грешки во настојувањето да го поправи и дополни што поарно текстот на А. Како што било со другите дела на А. така било и со Поетиката.

Во дефиницијата на трагедијата имаме класичен пример на лошо одн. погрешно дополнет текст или, поточно, на лошо прочитани зборови. Секој што ја разбира добро Поетиката очекува во дефиницијата да се зборува за битната одлика на трагедијата онака како што се надевал и Циглер и не можел да се начуди зошто А. не зборува за тоа. Кога во дефиницијата се зборува сосема нејасно и непрецизно за некакво чистење на афектите или страстите а во целата Поетика за тоа нема ни еден збор, зар не е природно да се посомнева човек во автентичноста на тие два збора, со сето што зборот κάθαρσιν ни го предаваат сите ракописи?

Тука може, се разбира, да ни каже некој⁴⁰⁾ дека за трагичната катарса знаат Јамблих или, поарно, писателот на Περὶ μυστηρίων и Прокло и дека и од нив се гледа дека А. знаел за неа. Ние само ќе кажеме дека и двајцата се многу помлади од Тиранион и дека и тие можеле да го имаат истиот погрешен текст како и ние денес и да ја толкуваат катарсата од дефиницијата поврзувајќи ја со музичката катарса од Политиката без да знаат нешто повеќе за трагичната катарса (повеќе околу ова се зборува во Год. зборник на Фил. фак. № 7).

Дека има кај А., во неговата Поетика, уште полно места нејасни и погрешни, доста лакуни, може секој да види и од изданието на Гудеман, иако не се сите добро истакнати. Ние ќе се задржиме овдека на едно место кое е нејасно и непотполно за секој оној што знае како треба да изгледа една полна реченица и јасна мисла, а кое Гудеман не го одбележи како такво. Тоа е последниот пасус од 9. глава којшто започнува со ἐπεὶ δὲ οὐ μόνον τελείας ἐστὶ πράξεως ἢ μίμησις ἀλλὰ καὶ φοβερῶν καὶ ἐλπειῶν, ταῦτα δὲ γίνεται καὶ μάλιστα καὶ μᾶλλον ὅταν γένηται παρὰ τὴν δόξαν δι' ἁλλήλα· τὸ γὰρ θαυμαστόν... Гудеман се задоволи само

³⁸⁾ В. ја нашата прва статија стр. 14.

³⁹⁾ В. Плутарх, Сула гл. 26; ср. Герке спом. место (бел. 15).

⁴⁰⁾ Како на пр. споменатиот А. Ничев (в. го нашиот одговор во Год. зборник на Фил. фак. № 7).

со ставање во аглести загради⁴¹⁾ зборовите [καὶ μᾶλλον], иако тука повеќето издавачи мислат дека има нешто испуштено (според Фален и Суземил има лакуна зад зборот ῥά-λιστα), што се гледа од незавршената мисла, зашто ја нема главната реченица што треба да се настави на започнатата споредна со ἐπεὶ. Сите обиди да го дополнат ова место останаа според нашето мислење безуспешни. Ние не можеме да го дополниме сето место, но мислиме дека зборот τελείας не е автентичен, зашто не стои во никаква логична врска со останатото: пред него е οὐ μόνον а зад ἀλλὰ καὶ се зборовите φοβερῶν καὶ ἐλεεινῶν коишто не се ни про-тивни од τελείας ниту со потесно значење т. е. опфатени во него. Се гледа дека на ова место има знатно оштетување на оригиналниот А. текст и мислиме дека нам. τελείας со многу поголема веројатност може да се претпостави зборот σπουδαίας којшто е поширок од φοβερῶν и ἐλεεινῶν и овие се содржат во него. Реченицата е сосема исправна од логична страна ако започнува со σπουδαίας нам. предаденото од сите ракописи τελείας. Колку што нам ни е познато, никој до сега не се имал посомневано во автентичноста на зборот τελείας на ова место, иако местово било доста третирано и анализирано. И тука во првобитниот текст сме имале оштетен и слабо читлив збор којшто бил прочитан како τελείας веројатно затоа што во претходните глави се расправаше и објаснуваше τελεία καὶ ὅλη πρᾶξις⁴²⁾. Од формална страна треба да се каже дека завршоците -δαίας и -λείας се сосема блиски, а почетокот тешко се читал и така се погрешно заменети овие два збора.

Од сето досега изложено јасно е дека зборовите παθημάτων одн. παθημάτων καθάρσιν од крајот на дефиницијата не можат да бидат автентични иако вториот збор ни го предаваат сите ракописи исто. Тие се на тоа место неуспешна интерполација одн. поправка на оштетениот оригинален текст. За самата работа не е од големо значење дали се работи тука за поправка одн. интерполација од времето на Апеликонт или пак неуспешна конјектура на Тиранион одн. Андроник. Факт е дека и овдека, како и на толку други места и во Поетиката и во останатите А. дела, имаме погрешно дополнет и поправен текст, зашто последните два збора од де-

⁴¹⁾ Со атетирањето на зборовите [καὶ μᾶλλον] не се разрешува тешкотијата и лакуната, што ја увиде сосема правилно уште Г. Херман (Aristotelis De arte poetica liber, Lipsiae 1802); ср. ги неговите зборови од стр. 121 од спом. изд.: „Sed quod summum est in hoc loco, nec Reizius, nec reliqui interpretes animadverterunt. Abest enim apodosis... Nec δὲ in hoc genere scribendi apodosin incipere potest. Quominus dubitandum, quin apodosis exciderit.“ Ср. ги и изданијата на Ф. Суземил и Ј. Фален од 1874.

⁴²⁾ т. е. во 7. и 8. глава.

финицијата не биле наполно јасни и читливи. Од нив можел да се одбере само крајот и донекаде бројот на буквите⁴³).

Зборовите παθημάτων одн. μαθημάτων κάθαρσιν биле, значи, конјектура за нечитливите πραγμάτων σύστασιν, како што показавме во нашата прва статија, кај што може да се види и по кој пат сме ги откриле автентичните зборови на А. Се разбира дека можеби и ние не ќе го откриевме А. автентичен термин πραγμάτων σύστασις ако не се посомневавме во автентичноста и на κάθαρσιν а не само на παθημάτων. Но сепак е за чудење како можеше Х. Оте да дојде до конјектурата πραγμάτων нам. предаденото παθημάτων одн. μαθημάτων а да не го открие и самиот термин πραγμάτων σύστασιν. Како што рековме, тоа беше поради фактот што во сите ракописи стоеше зборот κάθαρσιν а Оте не можеше да се досети дека и сите ракописи можат понекогаш да ни предаваат лажен, неавтентичен текст. Ние го откривме доста лесно и бргу баш затоа што се посомневавме и во κάθαρσιν, поправо ние го откривме терминот πραγμάτων σύστασιν веднаш штом се обидовме да го пронајдеме.

Но, дали е навистина автентичниот А. термин πραγμάτων σύστασιν оној израз што се наоѓал на крајот од дефиницијата на трагедијата на местото од нејасниот и непознатиот од друга страна израз παθημάτων одн. μαθημάτων κάθαρσιν? Споменатиот А. Ничев се обиде да ни докаже дека сме во заблуда, а ни еден друг јавно не се изказал ни за ни против нашето решение. Се разбира дека во првата наша статија не ги имавме истакнато сите оние детали што ги изнесовме сега тука, но мислиме дека и од она колку што изнесовме тогаш онде можеше да се види вистината. Кој што сака да ги види аргументите на А. Ничев и дали сме ние во заблуда или тој, го упатуваме на неговата напред цитирана статија и на нашата втора статија *За А. дефиниција на трагедијата и катарсиса* во Год. зборник на Фил. фак. № 7 од 1954 година.

Секој што ја познава добро А. Поетика знае дека за суштината на трагедијата, за трагичното воопшто и за трагичниот ефект се зборува во XIII и XIV глава и дека наедно тука се најдува и објаснението за последниот став од дефиницијата, како што видовме веќе и понапред, но никој не го имаше нагласено јасно фактот дека тука мора да се бара и објаснението за последните два збора од дефиницијата т. е. за предадените παθημάτων одн. μαθημάτων κάθαρσιν. Ние веќе потцртавме дека тука не се зборувало за катарсата и дека во овие две глави нема траг од лакуна оти и двете се најубаво обработените и најполните глави од целата Поетика.

⁴³) В. ја нашата прва статија стр. 13.

Но, ако во XIII и XIV глава нема ни збор за παθημάτων κάθαρσιν, дали се зборува во нив за πραγμάτων σύστασις кога тврдиме дека е ова автентичниот термин од крајот на дефиницијата? Не ќе претераме ако кажеме дека во овие две глави Α. и не зборува за ништо друго освен за тоа т. е. за составот на жални и страшни собитија и каков треба да е тој за да се добие најсилен трагичен ефект т. е. жал и страв. Во XIII глава е 4 пати употребен зборот σύστασις⁴⁴), еднаш σύνθεσις, еднаш глаголот συνίστημι и еднаш συντίθεμαι, а ἔλεος и φόβος одн. ἐλεεινόν и φοβερόν 5 пати. Во XIV глава два пати е употребен полниот термин πραγμάτων σύστασις, два пати неполно πράγματα, два пати зборот πᾶσις и 7 пати глаголот πράττω, а 5 пати ἔλεος и φόβος одн. ἐλεεινόν и φοβερόν одн. φρίττειν καὶ ἐλεεῖν одн. δεινὰ и οἰκτρά. Без малу целите глави се цитирани во нашата прва статија и истакнати се оние зборови со верзален шрифт. Тука ќе се задржиме само кај оние места од кои се гледа најјасно врската на ἔλεος и φόβος со зборовите πραγμάτων σύστασιν или поточно последниот став на дефиницијата којшто треба да гласи со нашата поправка: δι' ἔλεου καὶ φόβου περαίνουσα τὴν τῶν τοιούτων ΠΡΑΓΜΑΤΩΝ ΣΥΣΤΑΣΙΝ.

Како што забележивме уште во првата наша статија, терминот πραγμάτων σύστασις се јавува веќе во б. глава кај што е повторен 3 пати полно и еднаш во глаголска конструкција πράγματα συνίστασθαι. Но првиот пат, и ова е одбележено во првата статија на стр. 11, терминот гласи σύνθεσιν τ. πραγμάτων, и само тука е полниот термин со зборот σύνθεσις, инаку вистинскиот термин е σύστασις τ. πραγμάτων. Како се работи за типичен технички термин, ние мислиме дека Α. не би го употребил терминот баш првиот пат, а ова е и единствениот, со зборот σύνθεσις кога на сите други места гласи σύστασις, но и тука пак се работи за една мала поправка на зборот σύστασιν којшто не бил сосем јасно написан во архетипот. Зборот инаку е јасен по значење и не ја менува смислата, но бидејќи, како што рековме, се работи за чист технички термин, не е возможно да е автентично σύνθεσιν и треба да стои σύστασιν.

Кога сме кај б. глава, треба да кажеме дека и во првата статија ги цитиравме главно сите поважни места што зборуваат во прилог на нашата конјектура и ги потцртавме вопросните зборови во текстот со верзален шрифт, за да

⁴⁴) Во 1453 а 31 некои филолози, како на пр. Twining и Christ, веројатно од стилски соображенија, го атетираат првиот пат зборот σύστασις. Гудеман и тука ја чува традицијата на ракописите и го задржува и првиот пат зборот σύστασις. Ние мислиме дека едниот пат, можеби баш првиот, можел да биде употребен синонимот σύνθεσις како поширок поим и дека во првобитниот текст секако немало онакво незгодно и логички несфатливо повторување.

не ги повторуваме тука сите. Колку е важен елементот *πραγμ. σύστασις* — составот на собитијата одн. фабулата — А. покажува веднаш уште во 6. глава ставајќи го на прво место: *μέγιστον δὲ τούτων ἐστὶν ἡ τῶν πραγμάτων σύστασις*; оваа мисла ќе ја повтори уште три пати до 14. глава во разни варијанти, на пр. во истата глава *ἀρχὴ μὲν οὖν καὶ οἷον ψυχῇ ὁ μῦθος τῆς τραγῳδίας, δευτέρων δὲ τὰ ἡθῆ* или во VII: *Διαρισμένων δὲ τούτων, λέγωμεν μετὰ ταῦτα ποίαν τινὰ δεῖ σύστασιν εἶναι τῶν πραγμάτων, ἐπειδὴ τοῦτο καὶ πρῶτον καὶ μέγιστον τῆς τραγῳδίας ἐστί*. Ова е поправо увод за објаснувањето на суштината на трагедијата. Колку е тоа важно за поезијата, особено за драмата и пред сè за трагедијата, А. го знае кога вели во 6. глава (1450 а 29 инн.) дека нема да постигне трагичен ефект оној што знае да сложи убави говори што одговараат на характерите од лицата и мисли и зборови добро сročени, но многу побргу ќе го постигне тоа онаа трагедија што се служи послабо со овие работи, само ако има фабула и состав на собитијата, зашто и оние што се обидуваат да творат полесно можат да пишуваат стихови и да прикажуваат characteri одошто да ги составуваат собитијата, како што е случај речиси со сите поети во почетокот. Во 8. глава зборува поконкретно колку е важен составот на собитијата зашто собитијата се делови од дејствието и мора да постои совршена хармонија на деловите во целото т. е. на собитијата како делови од едно дејствие: „Така треба да се соѕдаваат деловиите на едно цело дејствие што, кога ќе се преместат некој дел или ако се општри, да се расипува и менува целошто; зашто она што не се забележува дали е присутно или не е присутно, што не е никакво дел од целошто.“ (8. глава од 1451 а 32—35).

Во последниот пасус од 9. глава е првиот коментар во врска со зборовите *ἔλεος* и *φόβος* од дефиницијата и единственото место во коментарот кај што се зборувало за зборот *πλουδαίας* од дефиницијата (ср. го 4. пасус од стр. 227), но за голема штета местото е така оштетено што не може да се разбере главната мисла. Појасно е тоа во 11. глава кај што А. зборува дека трагичниот ефект т. е. жалта и стравот треба да се постигнуваат преку препознавање во коешто се наоѓа истовремено и пресврт: „со вакво препознавање и пресврт може да се постигне најсилен ефект одн. жал и страв, зашто трагедијата е подражавање баш на такви (т. е. жални и страшни) дејствија“ (1452 б 1—2). Уште појасно е тоа во 13. глава кај што се јавува и зборот *σύστασις* во врска со *ἔλεος* и *φόβος* одн. со *ἐλεεινόν* и *φοβερόν*. Оваа со следната глава, како што рековме веќе, се најважните глави за последниот став на дефиницијата и во нив се изложува што е трагичен ефект и како треба да се

постигнува тој, т. е. жалта и стравот, „зашто тоа е битно во трагедијата“ (1452 б 33). Во оваа глава го најдуваме објаснувањето и на зборот *περαίνοῦσα* во првобитното значење „завршувајќи, свршувајќи“ и тоа на три места: 1453 а 26 — *ΤΕΛΕΥΤΩΣΙΝ*, 1453 а 32 — *ΤΕΛΕΥΤΩΣΑ*, 1453 а 38 — *ΤΕΛΕΥΤΗΣ*, од кај што се гледа дека трагичниот ефект се постигнува на крајот од трагедијата.

Во 14. глава најјасно се гледа врската на зборовите *ἔλκος* и *φόβος* со *πραγματῶν σύστασιν* и излегува на видело целиот последен став на дефиницијата кога се вели дека „*сѝтрашношѝо и жалношѝо може да се добие и од призорот, а може и од самишѝо сѝсѝтав на собиѝиѝиѝаѝа, шѝто е поѝважно и дело на поарен поетѝ, зашто треба и без гледање фабулаѝаѝа така да е сѝсѝтавена шѝто да шѝрейери и да жали оној шѝто иѝ слуша собиѝиѝиѝаѝа како се вршаѝѝ*“, или понатака, дека „не треба од трагедијата да се бара секое задоволство, но само *сѝојсѝивеношѝо, а бидејќи поетѝшѝ шѝреба во шѝрагедиѝаѝа да го шѝрредуѝа она задоволсѝѝво кое шѝроизлегуѝа од жалѝа и сѝтравоѝ шѝреку шѝодражѝавање, јасно е дека шѝоа шѝреба да го кладе во собиѝиѝиѝаѝа*.“ (1353 б 1—5. 10—14). Дека 13. и 14. глава се коментар за најбитната одлика на трагедијата, за нејзината суштина т. е. за трагичниот ефект, се гледа и од крајот на 14. глава кај што се вели: *περὶ μὲν οὖν τῆς ΤΩΝ ΠΡΑΓΜΑΤΩΝ ΣΥΣΤΑΣΕΩΣ καὶ ποίους τινὰς εἶναι δεῖ τοὺς μῦθους, εἴρηται ἱκανῶς*. („Значи, сега е доста речено за составот на собитијата и за тоа какви треба да бидат фабулите“). За *πραγματῶν σύστασις* одн. за *πραγματα* или за *σύστασις* се зборува и во главите 15—19, 23 и 24, но тоа не е повеќе објаснување, туку споменување на терминот во врска со некои други заклученија.

За да го илустрираме уште поарно нашето излагање, на крајот зад резимето ќе го дадеме поголемиот дел од А. коментар започнувајќи со дефиницијата, потцртувајќи ги сите поважни места и додавајќи го неопходниот апарат под оригиналниот текст.

Ние не знаеме дали ни со сето досегашно излагање не сме ги убедиле сите во исправноста на нашето решение, а особено бранителите на А. таканаречена трагична катарса и оние што пишувале веќе за неа. За нив ќе го изнесеме на крајот и најсилниот аргумент од којшто се гледа дека А. навистина не знаел за трагичната катарса како за крајна цел на трагедијата, зашто за него е цел на трагедијата фабулата и дејствието и, уште поконкретно, *цел на шѝрагедиѝаѝа се самиѝе собиѝиѝиѝа*. Еве ги А. зборови од 6. глава што ни послужија и како мото за нашава статија: *ὥστε ΤΑ ΠΡΑΓΜΑΤΑ καὶ ὁ μῦθος ΤΕΛΟΣ ΤΗΣ ΤΡΑΓΩΙΔΙΑΣ· ΤΟ ΔΕ ΤΕΛΟΣ ΜΕΓΙΣΤΟΝ ΑΠΑΝΤΩΝ*. Тоа е *целѝа на шѝрагедиѝаѝа* и А. не знае за никаква друга цел. Ако А. рекол малу пред

тоа καὶ τὸ τέλος πράξις τις, тоа не е просто повторување, *зашто* А. добро и разликува ποιμίиe и зборοи праγμα кај него нема иденично значење со πράξις, но првиот се однесува кон последниот како дел кон целото и А. баш со ова покажува дека е напoлно свестен за дијалектичкото единство на деловите и целото. *Ако е во трагедијата дејствието цел, се разбира дека и собицијата треба да биде нејзина цел* *зашто се овие делови што го чинаат целото и без кои тоа не може да се замисли.* Дека е ова така, се гледа и од веќе цитираното место од 8. глава на стр. 231 (оригиналниот текст в. го зад резимето).

Сметаме дека не треба да повторуваме тука она што рековме во врска со забелешката на А. Ничев околу праγμα: дека зборот божем бил веќе спомнат т. е. се подразбирал во πράξεως од почетокот на дефиницијата. Тука само ќе упатиме пак на нашиот одговор во Год. зб. № 7 и ќе потсетиме уште еднаш на карактеристичните зборови на К. Циглер дека поради огромната важност на жалосните и страшни собитија одн. на трагичниот ефект мораше А. да зборува за тоа во дефиницијата иако може да се мисли дека тоа нешто се содржи „implicite“ во зборовите μίμησις πράξεως πλουδαίας; тој мораше за тоа да зборува и да го истакне на најважното место во дефиницијата (т. е. на крајот), зашто во него е најарно изразен видот на поезијата, *а видош е повеќе суштина одошто родош*, како што вели Аристотел во своите Категории (3. глава, 7: ὥστε καὶ ἐκ τούτων τὸ εἶδος τοῦ γένους μᾶλλον οὐσία).

За да ја потврдиме уште поарно нашата конјектура πραγμάτων σύστασιν (за оние што се скептички расположени кон неа), ќе потсетиме на познатото место од Платоновиот Фаидрос 268 С инн. кај што се дава нешто како дефиниција на трагедијата и се вели: Καὶ οὗτοι (scil. Σοφοκλῆς καὶ Εὐριπίδης) ἄν, ὃ Σώκρατες, οἶμαι, καταγελῶεν, εἴ τις οἶεται τραγῳδίαν ἄλλο τι εἶναι ἢ τὴν τούτων (scil. ῥήσεων μακρῶν καὶ μικρῶν καὶ οἰκτρῶν καὶ φοβερῶν καὶ ἀπειλητικῶν ὅσα τ' ἄλλα τοιαῦτα) σύστασιν πρέπουσαν ἀλλήλοισ τε καὶ τῷ ὄλῳ συνισταμένην⁴⁵). Тука е, во „дефиницијата“ на трагедијата, и кај Платона употребен терминот σύστασις и К. Циглер, мислиме, сосем правилно констатирал дека А. и кон ова место одн. мислење на својот учител си имал заземено свој критички став и дека неговите зборови од 6. глава 1450 а 28 инн., цитирани погоре на стр. 231, се по-

⁴⁵) В. ја споменатата статија на К. Циглер од Реалната енциклопедија стр. 2017 кај што овој ја дава оваа „претплатоновска“ дефиниција на трагедијата по усното соопштение на П. Фридлиндер. Цитатот од Платона е даден со објаснението одн. дополнението на К. Циглер.

лемика одн. одговор на горното место. Ако Платон сметал дека е трагедијата *σύνταξις ῥήσεων*, остроумниот Стагираинин увидел дека тоа не може да биде точно и задлабочувајќи се во суштината на трагедијата, како и на поезијата и на уметноста воопшто, разбрал дека за трагедијата и за драмата во целина не се битни *ῥήσεις* туку *πράξεις* и *πράγματα*, затоа е оваа т. е. трагедијата *σύνταξις τῶν πραγμάτων* а не σ. т. *ῥήσεων*. Ова е лично откритие на А. и Платон не знае за овој термин т. е. за *σύνταξις τῶν πραγμάτων*. Сега дури се разбира, како што забележи и самиот Циглер, зошто А. толку многу настојува околу ова и го нагласува пред сè друго наречувајќи го „прво и најважно од сè“ и му посветува најмногу место во својот коментар кон дефиницијата и во целата Поетика: затоа што е тоа негово оригинално постижение и откритие во областа на поетиката и естетиката. Поради тоа, кога зборува за него, како да се занесува и со одушевеност и страствено го истакнува овој елемент како прв и најважен, како основа и душа на трагедијата. Но ако е ова критика и полемика на А. во врска со споменатиот термин на неговиот учител, зар не е сосема природно и нужно да имал влезено новиот термин во новата попрецизна и поелегантна дефиниција на трагедијата, кога со него се искажува и најбитната нејзина одлика, суштината на трагедијата?

Ако е составот на собитијата прво и најважно од сè во трагедијата; ако со *σύνταξις πραγμάτων* А. ја критикува површната дефиниција на трагедијата, обележена како *σύνταξις ῥήσεων* во Платоновитиот *Фаидрос*; ако собитијата се цел на трагедијата и ако трагичниот ефект — жалта и стравот — треба да се постигнува преку составот на такви баш т. е. жални и страшни собитија, а ова е најбитната одлика и во неа лежи и суштината на трагедијата, тогаш можел и смеел ли А. да го изостави тоа од дефиницијата? Зар би ги спомнал споредните одлики а најважната не би ја изразил? Кој може да го верува тоа?

*

Кажуваат филолозите оти било ред, оној што тврди за некој текст или збор дека е погрешно предаден да каже и како настанала грешката, како дошол на мисла оној што го издавал или препишувал соодветниот текст да го измени баш онака. Иако не е секогаш лесно да се погоди точно како настанала грешката и со сето што тоа во крајна линија и не е најбитното, зашто е поважно дали е најден автентичниот текст нам. погрешниот и дали поправката т. е. предложениот нов текст напoлно одговара на контекстот, дали е тоа во склад со идеите и возгледите на авторот, сепак ќе се обидеме од сето она што го изнесовме досега

да дадеме и една хипотеза за тоа, како можела да настане грешката, како можело да дојде до нејасниот и двосмислениот и од ниедно друго место од грчката литература непознатиот израз παθημάτων или μαθημάτων κάθαρσιν нам. автентичниот термин πραγμάτων σύστασιν.

Како што споменавме веќе, изворот на грешката се наоѓа во фактот дека првобитниот текст на А. Поетика, според традицијата на Страбона веројатно уште оригиналниот А. ракопис, бил, како и останатите ракописи од А. дела, во крајно лоша состојба пред да биде издаден, полн со тешки оштетувања и лакуни, произведени од влагата и црвите, така што направените преписи врз основа на погрешно дополнетиот и поправениот ракопис биле на повеќе места полни со грешки. Иако немаме писани сведенија т. е. схолии за А. Поетика за да се осведомиме за ова место, сепак може со прилична сигурност да се каже дека и дефиницијата имала мали оштетувања, како што покажавме погоре на оние два-три примера, и дека последните нејзини два збора биле оштетени и не биле сосем добро предадени т. е. дополнети од првиот издавач. Ние изнесовме порано дека на ова место можел да се одбере само крајот на зборовите и можеби бројот на буквите: зборот πραγμάτων го има истиот број на буквите со παθημάτων и од 9 букви еднакви се првата (Π) и последните 5 (ΜΑΤΩΝ), а σύστασιν и κάθαρσιν имаат по 8 букви од кои последните три (ΣΙΝ) еднакви.

Но како можело да дојде до тоа, издавачот да не ги најде автентичните зборови но да ги замени со оние баш, кога за нив во Поетиката не се зборува? Уште од времето на комичарот Аристофан⁴⁶⁾ а можеби и порано имаше едно повеќе или помалу популарно мислење дека поезијата и особено драмата, трагедијата и комедијата, ги поправа луѓето да не грешат и да станат подобри⁴⁷⁾. Оној што ги издавал А. дела, знаел за А. Политика и ја читал и издал или имал зготвено за издавање по секоја веројатност пред Поетиката⁴⁸⁾. Нему морало да му биде познато споменатото место од 8. книга кај што се зборува за музичката катарса. Секако му текнало, кога го прочитал во Поетиката последниот став од дефиницијата на трагедијата, дека за зборовите ἔλεος и φόβος се зборува и во споменатото место од Политиката и, кога го сравнил повторно и ги прочитал уште

⁴⁶⁾ Од неговата комедија Жаби ст. 1009.

⁴⁷⁾ Ср. ги тука и познатите стихови од Тимокле (Athen., Deipnosoph. I. VI c. 2 s.).

⁴⁸⁾ Ако се однесуваат и зборовите ἐν τοῖς περὶ ποιητικῆς ἐροβίων σαφέστερον на оваа Поетика, пак е Политиката т. е. спом. место веќе напишано кога се ветува онде дека во Поетиката ќе се даде појасно објаснение.

еднаш зборовите τί δὲ λέγομεν τὴν κἀδαρσιν νῦν μὲν ἀπλῶς, πάλιν δ' ἐν τοῖς περὶ ποιητικῆς ἐροῦμεν σαφέστερον, си помислил дека тоа може да се однесува на ова место од дефиницијата. Како во Политиката се зборуваше за катарсата (зборот κἀδαρσις е неколку пати употребен) а ἔλεος и φόβος се афекти — πάθη или παθήματα, можел да ги поврзе овие со зборот παθητικὸς којшто се споменувал на истото место и да го дополни оштетениот текст од дефиницијата и нам. πραγμάτων поради окончанието -μάτων, кое можело уште да се чита, ставил παθημάτων иако би морало да стои παθῶν⁴⁹⁾, зашто е зборот употребен во дефиницијата и тука не би смеело да се заменува со παθημάτων, а нам. тешко читливото σύντασιν ставил κἀδαρσιν не водејќи многу сметка за логичната врска на тие два збора меѓу себе и со другите зборови во реченицата. Дека можело да се изврши вакво мешање, најарно ни докажува решението на катарсата што го формулира Бернајс служејќи се со истото место од Политиката и одејќи по патот на истиот оној издавач-заблудувач. Но пред Бернајс дошле до истата комбинација многу други и пред сите Јамблих и Прокло и секој оној што верува во катарсата како цел на трагедијата би дошол на таа мисла: да ги поврзе тие две места кај што се зборува за катарсата, иако во Политиката се зборува за музичката катарса⁵⁰⁾, што е секако автентично, а во дефиницијата било нешто сосем друго, што мислиме дека сега си го најде своето дефинитивно решение.

Во нашата прва статија имавме заклучено дека во А. дефиниција на трагедијата нема ни збор за каква и да е катарса. Сега можеме тоа уште еднаш да го потврдиме со многу поголема сигурност и да заклучиме дека А. по секоја веројатност не знаел за трагичната катарса како цел на трагедијата, зашто ако знаеше и ако зборот κἀδαρσιν беше автентичен во дефиницијата, А. мораше за неа да зборува во Поетиката, во оваа Поетика, кај што се зборува исцрпно за трагедијата, и тоа во 13. и 14. глава кај што се објаснува последниот став од дефиницијата.

Скопје.

М. Д. Петрушевски.

⁴⁹⁾ Иако Бониц утврдил дека πάθος и πάθημα имаат кај А. исто значење и употреба, не може во дефиницијата тие два збора да се мешаат од споменатите разлози во врска со неговата Топика.

⁵⁰⁾ За музичката катарса знае и Плутарх (quaest. conv. I. III 8, 2) и Порфириј одн. Теофраст (Philol. IX 582); ср. Смердел, о. с. стр. 30.

RÉSUMÉ

M. D. Petruševski: ΠΑΘΗΜΑΤΩΝ ΚΑΘΑΡΣΙΝ ΟΥ ΒΙΕΝ
ΠΡΑΓΜΑΤΩΝ ΣΥΣΤΑΣΙΝ?

Dans toute la littérature il n'y a pas de passage d'une si petite étendue qui serait plus célèbre que les dix derniers mots de la définition de la tragédie d'Aristote dont les deux mots finals — παθημάτων κάθαρσιν — donnèrent naissance à la catharsis tragique. Depuis la Renaissance les philologues, les philosophes et les hommes de lettres n'ont pas cessé de dissenter sur le problème de la catharsis. Les interprétations qu'ils en donnaient étaient si divergentes et si contradictoires que l'éminent von Wilamowitz (*Die griech. Tragödie u. ihre drei Dichter*, p. 63 et ss.) était forcé à déclarer, il y a à peu près 26 ans:

„Ueber jedes dieser Wörter sind Tintenströme vergossen und Einigkeit nicht erreicht... Es ist Zeit, daß wir uns von der aristotelischen Definition befreien; man bedauert fast, daß sie in der Neuzeit nicht so unbeachtet geblieben ist, wie das im Altertum der Fall gewesen ist...“

Un autre savant allemand, l'auteur de l'excellente édition de la Poétique, Alfred Gudeman (*Aristoteles ΠΕΡΙ ΠΟΙΗΤΙΚΗΣ*, p. 171), après de longues années d'études continues du problème, arriva à la conclusion négative, qu'il était insoluble à jamais:

„Eine solche (c'est-à-dire, eine allgemein befriedigende Lösung des gesamten Fragenkomplexes) ist aus den angegebenen Gründen ein *δόξανον* und wird wohl ein solches auch fernerhin bleiben.“

Le problème de la catharsis tragique est l'exemple le plus éclatant comment la pensée antique pouvait pendant des siècles entiers occuper les esprits et les cœurs humains; il est la meilleure illustration du fait comment une idée claire de l'antiquité, grâce à une interpolation fausse, arriva au cours des années à une telle dépravation, que ni les philologues ni les philosophes pendant plus de quatre siècles d'études intensives, n'en pussent trouver une solution satisfaisante.

Le dénouement du problème difficile de la catharsis tragique, comme elle ressort de la définition de la tragédie, est beaucoup plus compliqué que ne l'était pas celui du problème de la fameuse règle des trois unités dans le drame, étant donné que le texte d'Aristote ne donnait aucun point d'appui à cette erreur de l'abbé d'Aubignac; il ne connaissait qu'une, l'unité de l'action, et il n'y avait pas un mot sur les unités de temps et de lieu. Le problème de la catharsis tragique, tout au contraire, est sorti du texte même et il en fut soutenu; à cause de cela, sa solution est d'autant plus difficile et plus compliquée.

Comme il est notoire déjà, la prétendue catharsis tragique a pris naissance de la définition de la tragédie d'Aristote où le sens de δι' ἑλέου καὶ φόβου περαινουσα τὴν τῶν τοιοῦτων παθημάτων κάθαρσιν et en particulier le rapport des deux derniers mots avec les précédents n'est pas tout à fait clair, puisque le terme παθημάτων ou πραγμάτων κάθαρσιν n'était pas interprété par Aristote lui-même et n'était employé nulle part ailleurs dans toute la littérature grecque ancienne en une telle formulation (la répétition de cette formulation dans le Tractatus Coislinianus à la fin de la définition de la comédie, comme il est généralement connu, n'est qu'une maladroite et inauthentique imitation du terme de la définition de la tragédie.

En partant de la conclusion de Gudeman et de son successeur yougoslave A. Smerdel¹⁾, que la catharsis est un *ἐδύναρον*, qu'il est impossible d'atteindre une solution satisfaisante et que le problème reste ouvert, nous étions venus, il y a à peu près 12 ans, à une solution que nous avons publiée à peine en 1948²⁾. Les résultats auxquels nous étions arrivés dans notre article, sont les suivants :

1. le terme *παθημάτων* ou *μαθημάτων* *κάθαρσις* du dernier passage de la définition n'est pas sûr,

a) parce qu'il n'est pas tout à fait clair;

b) parce que la plupart des manuscrits ont au lieu de *παθημάτων* — *μαθημάτων*, qui est moins clair que le précédent;

c) parce que dans le commentaire d'Aristote, après la définition, et même dans toute l'oeuvre d'Aristote, il n'y a aucun mot sur la catharsis tragique et l'interprétation qu'on trouve dans le chap. 7 du livre VIII de la Politique se rapporte à la catharsis musicale et non pas à la tragique;

2. si le passage *παθημάτων* ou *μαθημάτων* *κάθαρσις* n'est pas sûr, cela veut dire qu'il pourrait être inauthentique (*κάθαρσις* aussi bien que *παθημάτων*);

3. si le terme *παθημάτων* *κάθαρσις* n'est pas authentique, il reste qu'il y avait à la fin de la définition un autre terme, deux autres mots qui pourraient mieux correspondre à la définition et, peut-être, rendre plus complet le sens de celle-ci;

4. s'il y avait un terme autre que *παθημάτων* *κάθαρσις* dans la définition, il est vraisemblable qu'il serait interprété dans le commentaire d'Aristote; or, pour le retrouver, il faudrait recourir au commentaire;

5. l'analyse du commentaire faite, nous avons réussi à retrouver les deux mots authentiques d'Aristote: c'était le terme technique *πραγμάτων σόσεις* — la composition des faits, qui est, selon Aristote, le principal et le plus important élément de la tragédie dont il parle dès le chapitre VI presque jusqu'à la fin de la Poétique;

6. si l'on place le terme *πραγμάτων σόσεις* dans la définition de la tragédie au lieu de *παθημάτων* *κάθαρσις*, la définition devient tout à fait claire et complète, car elle contient maintenant la partie essentielle de la tragédie déterminant celle-ci comme imitation d'une action triste et terrible qui se termine par crainte et pitié;

7. il ressort de la définition que le mot *πραινουσα* y est employé dans son sens propre „terminant, finissant“ (étant un dérivé de *πέρας* „terme, bout, fin“). Ce sens propre de *πραινουσα* rend la définition plus précise et plus claire, car il exprime l'importante caractéristique de la tragédie qui atteint son effet à la fin du drame;

8. or, dans la définition de la tragédie d'Aristote il n'y avait pas un mot d'une catharsis quelle qu'elle soit; elle y était tout à fait déplacée, parce que la définition devait contenir les parties les plus élémentaires et les caractéristiques essentielles de la tragédie, tandis que la catharsis serait quelque chose qui est en dehors du drame;

9. l'altération du texte authentique *πραγμάτων σόσεις* en *παθημάτων* *κάθαρσις* remonte à un copiste savant, étant donné que les deux mots en vue y étaient, à toute apparence, mutilés et très peu clairs; d'autre part

¹⁾ Anton Smerdel, *Aristotelova Katarsa* (= *La Catharsis d'Aristote*, diss. inaug. en serbo-croate avec un résumé en allemand), Skopje 1937, pp. 115.

²⁾ M. D. Petruševski, *Definicijata na tragedijata kaj Aristotela i katarsata* (= *La définition de la tragédie chez Aristote et la catharsis*, en langue macédonienne avec des résumés en français et en russe) dans l'Annuaire de la Faculté de philosophie de l'Université de Skopje, Skopje 1948, tome I, pp. 3–17.

les mots de la conjecture — παθημάτων κάθαρσιν — étaient très proches par le nombre des lettres et par la terminaison à ceux de l'original (πραγμάτων et παθημάτων contenant 9 lettres dont 6 identiques — π et ματων; στίσασιν et κάθαρσιν 8 lettres dont les dernières trois — σιν — identiques).

Notre solution du problème de la catharsis tragique de la définition par la conjecture πραγμάτων στίσασιν fut critiquée par le jeune philologue bulgare A. Ničev³⁾ dans le tome XLV de l'Annuaire de la Fac. des lettres de l'Université de Sofia (voir aussi notre article dans l'Annuaire de la Fac. de philosophie de Skopje № 7, 1954). On nous a dit que nous n'avons pas raison d'affirmer qu' Aristote ne parle pas de la catharsis, s'il le fait dans le chap. 7 du livre VIII de la Politique et s'il dit τί δὲ λέγομεν τὴν κάθαρσιν, ὅν μὲν ἀπλῶς, πάλιν δ' ἐν τοῖς περὶ ποιητικῆς ἐροῦμεν σαφέστερον; de plus si Jamblique en sait aussi; si Proclus parle d' ἀπέρασις et d' ἀφοσίωσις et que sur cette question Aristote ne fut pas d'accord avec son maître Platon.*

1. *Aristote, dans la Politique, ne parle pas de la catharsis tragique, mais de la musicale*, et qu'à cette dernière se rapportent aussi les mots cités plus haut. Cela signifie que le passage où il traitait plus clairement ce qu'il entendait sous la catharsis musicale, pourrait être vraiment perdu, mais de là ne résulte pas que nous devons tomber d'accord avec Christ et Gudeman que le passage était dans le chap. VI de la Poétique, après le mot μέλους, puisque là aussi les lacunes sont tout arbitrairement fixées;

2. Jamblique et Proclus sont 6—800 ans plus récents qu' A. c.-à-d. du IV et du V siècle. L'opinion de Jamblique, c.-à-d. de l'auteur de Περὶ μυστηρίων, sur l'influence morale de la tragédie peut être indépendante d'Ar. et ce que dit Proclus au sujet d' ἀπέρασις et ἀφοσίωσις, ainsi que sur la position d'Ar. contre Platon, n'est pas tout à fait sûr, puisque, lui aussi, ne mentionne pas le mot catharsis et la position d'Ar. contre Platon pouvait être confondue avec celle de quelques adversaires plus récents (v. sur ce point Gudeman, o. c., p. 169 s.). Au surplus, Jamblique, aussi bien que Proclus, pouvait avoir la Poétique d'Ar. dans un manuscrit corrigé et non pas le texte authentique, puisque tous les deux ont vécu au moins 3—500 ans après que la conjecture παθημάτων κάθαρσιν pour l'authentique πραγμάτων στίσασιν ait pu prendre son origine.

Nous savons tous qu'il y a une tradition chez Strabon (I. XIII c. 54) et Plutarque (Sylla c. 26) sur la bibliothèque et l'héritage littéraire d'Ar., d'après laquelle sa bibliothèque, avec les manuscrits de ses œuvres, a appartenu d'abord à son disciple Théophraste et après la mort de celui-ci à Nélée et à ses héritiers, qu'elle fut transportée à Scepsis, en Asie Mineure, et que, cachée dans un souterrain et restée là-bas longtemps pour ne pas tomber dans les mains des Attalides, elle fut gravement démolie par la moisissure et les larves d'insectes, qu'elle fut achetée par le riche Apellicon et arrivée à Athènes et qu'au temps de Sylla, après la prise d'Athènes, elle fut parvenue en Italie, où ses œuvres furent transcrites, corrigées et suppléées par l'éditeur. Strabon dit que les nombreuses fautes et interpolations mauvaises remontent à Apellicon (I. c.: ... ἦν δὲ ὁ Ἀπελλικῶν φιλόβιβλος μᾶλλον ἢ φιλόσοφος· διὰ καὶ ζῆτων ἐπα-

³⁾ Alexandre Ničev, *La tragédie attique d'après les règles d'Aristote* (en bulgare avec un résumé en français), Sofia 1949, pp. 153. — Cf. A. Ničev, *Des rapports existants entre la République de Platon et la Poétique d'Aristote sur les questions de la poésie dite d'imitation et de la catharsis* (en bulgare avec des résumés en russe et en français), Sofia 1954 (extrait de l'Annuaire de l'Université de Sofia, Faculté des lettres, tome XLVII). Voir encore Georgi Mihailov, *Sur quelques problèmes de la tragédie grecque* (en bulgare avec des résumés en russe et en français), Sofia 1954 (extrait de l'Annuaire, tome XLVII).

νόρθωσιν τῶν διαβρωμάτων εἰς ἀντίγραφον καὶ ἀπὸ πρὶν ἐγενετὴν τὴν γραφήν, ἀναπληρῶν οὐκ εἶδ', καὶ ἐξέδωκεν ἀμαρτυράων πληρὴ τὰ βιβλία). L'état véritable des manuscrits de ses œuvres et surtout de la Poétique avec ses nombreuses lacunes, passages et mots inauthentiques, des répétitions superflues et des parties du texte qui ne se trouvent plus dans sa place primitive, tout cela témoigne que cette tradition, en réalité, n'est pas inventée. C'est un fait très bien connu et, peut-être, banale, mais il était nécessaire d'être accentué ici encore une fois, pour qu'on vît que nous avons recouru à l'émendation du texte en fin de compte et par toute nécessité.

Comme nous savons déjà, pour tous les mots de la définition de la tragédie d'Aristote existent des vérifications sûres soit avant la définition, soit dans le commentaire après elle, mais pour *παθημάτων κάθαρσιν* il n'y a dans toute l'œuvre de la Poétique aucun mot et ils sont d'ailleurs véritablement obscurs. Selon Bernays le mot *catharsis* pourrait être employé dans la définition en un sens métaphorique, ce qui serait, d'après Knoke et Gudeman, en collision avec la Topique (VI 139 b 30) d'Ar., cela veut dire que la définition ne répondrait pas aux règles posées par lui-même.

Dans la formulation traditionnelle du passage fin I de la définition le mot *περαίνουσα* aurait de même un sens plus ou moins figuratif et non pas le primitif „finissant, terminant“, les mots τῶν τοιοῦτων auraient la valeur d'un simple démonstratif τούτων et non pas le sens usuel „semblable, pareil“ et *παθημάτων* serait au lieu de *παθῶν* c.-à-d. en un sens non primitif. Ce sont de même des défauts qui seraient en opposition avec le point cité de la Topique.

Selon nous, la définition n'est pas claire surtout à cause du génitif *παθημάτων* qui, relié avec *κάθαρσιν*, peut avoir trois fonctions: 1. *génitif objectif*, 2. *gén. séparatif* et 3. *gén. subjectif*. Nous croyons qu'un tel terme „homonyme“, pour nous exprimer avec la terminologie aristotélique, qui contredit à la Top. 6, 139 b 19, ne peut pas remonter à Aristote et qu'ici ne devaient pas faillir même les meilleurs élèves d'Aristote et moins encore *il maestro di color che sanno*. Aristote ne pouvait-il ou ne savait-il pas exprimer ce qu'il voulait dire avec un terme plus bref et plus précis, comme par ex.: δι' ἑλέου καὶ φόβου καθάιρουσα τὰ τοιαῦτα πάθη, οὐ καθάιρουσα τῶν τοιοῦτων παθῶν οὐ διὰ τῶν παθῶν ἑλέου καὶ φόβου καθάιρουσα τὴν ψυχὴν. Pourquoi devrait-il employer *περαίνουσα* en un sens dérivé „accomplir, exécuter, opérer“ et non pas dans le sens primitif „terminer, finir“, si l'on n'en dit rien de particulier? Ne le fit-il, peut-être, seulement pour s'entrelacer dans le terme „homonyme“ *παθημάτων κάθαρσιν*? N'a-t-il vraiment donné assez de témoignages qu'il était au dessus de tous ceux qui croient que l'authenticité de son texte ne peut se vérifier que par les manuscrits, faits qui sait combien d'années après sa mort et par quels copistes?

Que tout n'était pas en plein ordre dans la définition, on peut le voir non seulement du terme obscur *παθημάτων κάθαρσιν* mais aussi du mot *ἐκάστων* qui nous est rendu au génitif *ἐκάστων* (dans la plupart des mss.) ou bien *ἐκάστων* (dans l'Ambrosianus). J. Tkatsch et A. Gudeman avaient tort lorsqu'ils insistaient à maintenir à tout prix le génitif *ἐκάστων* des mss. et non pas l'élégante émendation de Tyrwhitt *ἐκάστωι* au datif qui est attesté dans le commentaire τὸ δὲ χωρὶς ΤΟΙΣ ΕἰΔΕΣΙ.

Nous avons essayé de démontrer (voir la p. 187) qu'au commencement de la définition il y avait une petite lacune: entre *σπουδαίας* et *καὶ τελείας* était perdu le mot *ὅλης* qu'on peut facilement combler au moyen du commentaire (chap. VII p. 1450 b 24 s.: *ΚΕΙΤΑΙ δ' ἡμῖν τὴν τραγωιδίαν τελείας καὶ ὁλῆς πράξεως εἶναι μῆμιν ἐχούσης τι μέγεθος ἔστιν γὰρ ὅλον*... cf. 1451 a 30 s. et surtout 1459 a 20). De tels interruptions du texte ne peuvent pas être expliquées par la théorie que la Poétique d'Ar. est un cahier de cours, mais avant tout par le fait, connu déjà par Strabon resp. Tyranion et confirmé par l'état actuel du texte des mss., que

l'oeuvre était gravement démolie et à cause de cela, très souvent, mal transcrite et faussement interpolée.

Quelques-uns des philologues, comme par ex. Christ et Gudeman, croyaient que παθημάτων κάθαρσιν devait être interprété dans le chap. VI et cherchaient là de lacunes. Mais, *n'était-il plus naturel et plus logique de chercher la lacune à l'endroit où l'on parlait d' ἔλεος et φόβος, c.-à-d. dans les chapp. XIII et XIV*, car le dernier passage de la définition commençait par ces mots et παθημάτων κάθαρσιν serait le mieux interprété par rapport à ceux-là et non pas dans le chap. VI après le mot μέλους, par la raison qu' on parlerait alors de la catharsis musicale et non pas de la tragique?

Cependant, les chapp. XIII et XIV sont les plus complets et les mieux élaborés et l'on y pourrait malaisément trouver une lacune, quelque peine qu' on se donne. Ce fait parle de même que παθημάτων κάθαρσιν n'est pas un terme original et tout à fait sûr. Un texte ou un terme authentique tout à fait sûr peut être celui qui est clair, ou celui qu' on rencontre aussi autre part chez le même auteur ou, au moins, n'importe où dans la littérature.

Nous étions partis de l'hypothèse que le texte n'était pas authentique et par l'analyse de la Poétique, c.-à-d. du commentaire sur la définition, nous étions arrivés au terme authentique d'Aristote πραγμάτων σύστασιν. Notre „expériment“ était-il correct? Chacun peut le vérifier par le texte de la Poétique resp. par le commentaire d'Ar. interprétant la définition.

1. *Le terme πραγμάτων σύστασιν se confirme non seulement comme authentique* (il est directement mentionné 6 fois et indirectement, c.-à-d. incomplètement, 18 fois), *mais aussi comme un élément essentiel et le plus important de la tragédie*; (μέγιστον δὲ τούτων ἐστὶν ἡ τῶν πραγμάτων σύστασιν et plus loin πρῶτον καὶ μέγιστον τῆς τραγωιδίας, voir ci-après les chapp. VI et VII).

2. *Pour les πράγματα et le μῦθος, autrement dit, pour la σύστασις τῶν πραγμάτων*, — car d'après Aristote, chap. VI 1450 a 5 μῦθος = πραγμάτων σύστασις, (les mss. ont en effet σύνθεσις, mais, comme il s'agit d'un terme technique — et c'est-ici la première fois qu' on le rencontre, il n'est pas possible qu' Aristote y aurait employé le mot σύνθεσις au lieu du terme normal σύστασις; en réalité nous avons ici de nouveau une altération de l'original, faite par un copiste ou bien par l'éditeur-interpolateur) *on dit qu' ils sont le but de la tragédie* ὥστε τὰ πράγματα καὶ ὁ μῦθος τέλος τῆς τραγωιδίας, τὸ δὲ τέλος μέγιστον ἀπάντων.

Du texte d'Ar. et du fait qu' il connaît seulement le terme σύστασις τῶν πραγμάτων et non pas σύστασις τῶν πράξεων ou σύστασις τῆς πράξεως, peut résulter que πρᾶγμα n'est pas la même chose que πράξις, comme voudraient démontrer quelques-uns; Aristote sait bien qu' il n' y a pas une grande différence entre μίμησις πράξεως, μῦθος et σύστασις πραγμάτων; pour cette raison on peut lire chez lui καὶ τὸ τέλος πράξις τις, mais il serait erroné d'affirmer que le terme πραγμάτων σύστασιν, lui aussi, ne devait paraître dans la définition, puisqu' il était déjà mentionné plus haut dans μίμησις πράξεως. Μίμησις πράξεως et πραγμάτων σύστασις sont des expressions périphrastiques pour μῦθος, mais elles ne sont pas identiques et chacune d'elles a une nuance qui les qualifie autrement, parce que dans μίμησις πράξεως on parle de la fable (μῦθος) comme d'imitation d'une action entière et complète et dans σύστασις πραγμάτων comme d'une réunion de diverses parties de cette action, de la composition des faits séparés, ce qui se confirme aussi par le texte du commentaire, chap. VI 1450 a 29—40 (voir le texte original ci-après) ou par le dernier passage du chap. VIII (v. ibid.).

3. Déjà dans le chap. IX, ἔλεος et φόβος étaient reliés avec la μίμησις πράξεως et l'on y dit ἐπει δὲ ὁ μόνον σπουδαίας (les mss. ont en effet τελείας, mais il est très douteux puisqu' il n'est en aucun rapport logique

avec les suivants ἀλλὰ καὶ φοβερῶν καὶ ἐλσεινῶν et le passage était d'ailleurs gravement mutilé dans l'autographe, comme il est évident de la lacune qui y existe: on chercherait en vain la proposition principale) ἐστὶ πράξεως ἢ μίμησις ἀλλὰ καὶ φοβερῶν καὶ ἐλσεινῶν... (il est erroné de suppléer φοβερῶν et ἐλσεινῶν par παθημάτων, comme le font quelques savants, mais par πραγμάτων, parce qu'il est en relation avec le terme πραγμάτων σύστασις); cependant, cela est plus évident dans le chap. XI: ... ἡ γὰρ τοιαύτη ἀναγνώρισις καὶ περιπέτεια ἣ ἐλσον ἔξει ἢ φόβον, οἷον πράξεων ἢ τραγωιδία μίμησις ὑπόκειται (on y lit de nouveau πράξις à cause de la liaison avec μίμησις — les actions s'imitent et les faits se composent), et encore plus clair dans les chapp. XIII et XIV où l'on parle de l'effet tragique, c.-à-d. de la crainte et de la pitié; de ce que c'est que le terrible et le triste; quand ils paraissent; quelle doit être la composition des faits pour qu'elle suscite de la crainte et de la pitié; qu'il faut atteindre l'effet tragique non par des moyens artificiels (la mise en scène), mais par la composition des faits etc. etc.

Quelques-uns ont noté, il y a bien de temps déjà, qu'Ar. insiste sur la composition des faits quelquefois avec enthousiasme et passion. K. Ziegler croyait que cela pouvait être, parce qu'elle était une découverte personnelle d'Ar., un fait que nous pouvons accepter complètement, car Platon ne connaissait pas ce terme.

P. Friedländer, d'après K. Ziegler (PWRE s. *Tragoedia* col. 2015 ss.), avait reconnu dans les mots εἰ δ' ἐάν τις ἐφεξῆς θῇ ῥήσεις etc. (voir ci-après) de la Poétique d'Aristote une allusion à la „définition“ de la tragédie, mentionnée chez Platon (et mise à la bouche de) Phaidros (268 cd) qui s'exprime ainsi: καὶ οὗτοι ἂν... καταγελοῖεν, εἰ τις οἰεται τραγωιδίαν ἄλλο τι εἶναι ἢ τὴν τούτων (scil. ῥήσεων... οἰκτρῶν καὶ φοβερῶν καὶ ἀπειλητικῶν, ὅσα τ' ἄλλα τοιαῦτα) σύστασιν πρέπουσαν, ἀλλήλοις τε καὶ τῷ ὄλῳ συνισταμένην. En effet, Aristote en donne une critique et il fait de la polémique contre l'opinion de Platon ou d'un savant quelconque avant celui-ci (peut-être de Sophocle et d'Euripide eux-mêmes) en opposant à la σύστασις ῥήσεων de Platon sa σύστασις πραγμάτων. Il est évident que la critique pouvait être le mieux exprimée, si le nouveau terme était employé dans la nouvelle définition de la tragédie. Donc, la tragédie d'après Aristote n'est pas une composition de paroles propres à exciter de la crainte et de la pitié, mais l'imitation d'une action de caractère élevé ayant pour but la pitié et la crainte qu'elle doit réaliser par la composition de faits pareils (c.-à-d. propres à susciter la pitié et la crainte). Voici la principale et la capitale différence entre ces deux définitions de la tragédie. C'est l'aristotélisque qui était vraiment pleine et élégante.

De l'analyse qu'avait faite Otte dans sa première étude⁴⁾, il était arrivé si près du texte d'Ar., ayant découvert le mot πραγμάτων par conjecture pour παθημάτων, qu'il est un vrai miracle comment ne put-il pas découvrir le terme même πραγμάτων σύστασιν. Cependant, le fait qu'il ne pouvait pas se délivrer de κάθαρσις, que donnaient tous les mss., le força plus tard de revenir sur παθημάτων.

En ce qui concerne la définition d'Ar. les mots suivants de K. Ziegler sont extrêmement importants⁵⁾:

„Die Tragödie ist diejenige Dichtungsgattung, die ernsthafte, d. h. leidvolle und unter gewissen Umständen Mitleid und Furcht erregende Handlungen nachbildet. (Die genaueren Bestimmungen bleiben hier außer Betracht). Das von der Tragödie erweckte, ihr wesensgemäße Lustgefühl ist die Lust am Sehen und Hören von Nachbildungen Mitleid und Furcht erregender Handlungen.

⁴⁾ Heinrich Otte, Kennt Aristoteles die sogenannte tragische Katharsis? Berlin 1912.

⁵⁾ Konrat Ziegler, l'article cité (dans PWRE) col. 2082/3,

Vergleichen wir dies mit dem Wortlaut der Definition, so müssen wir sogleich anerkennen, daß sie von diesen, im Text der Poetik teils vorher, teils nachher ziemlich ausführlich entwickelten Gedanken nichts enthält, wenn wir auch andererseits zugeben müssen, daß sie nichts enthält, was jenen Darlegungen widerspricht, und daß die letzteren in der μῆσις πράξεως σπουδαίας implicite enthalten sind, insofern als die μῆσις die ἡδονή und das σπουδαῖον den ἔλεος καὶ φόβος in sich begreift. *Aber bei der großen Bedeutung dieser Elemente für Wesen und Wirkung der Tragödie nach aristotelischer Auffassung bleibt es im höchsten Maße erstaunlich, daß in der Definition so gar nichts ausdrücklich von ihnen gesagt wird...*

Après ces mots-ci, on peut déduire, naturellement, la conclusion à laquelle nous avons abouti par une autre voie, bien que nous ne puissions pas affirmer que dans quelque coin de notre cerveau ne nous en est pas restée une trace, lorsque nous avons mis en doute l'authenticité de la κάθαρσιν aussi bien que de παθημάτων.

Il est vrai que dans le dernier passage de la définition se cachait la caractéristique la plus essentielle de la tragédie dont A. était en pleine conscience, ce qui résulte de son commentaire, et K. Ziegler avait raison en disant qu' Ar. y devait parler de l'effet tragique.

Résumons maintenant les nouveaux résultats auxquels nous sommes arrivés dans notre analyse depuis 1948 jusqu'à ce jour-ci:

1. L'incertitude et l'inauthenticité de l'expression παθημάτων κάθαρσιν se confirme:

a) du fait que le mot κάθαρσις pourrait avoir un sens métaphorique, ce qui serait contraire à la Topique (VI 139 b 30) à l'égard de la définition;

b) du fait que les mots τῶν τοιοῦτων et παθημάτων seraient employés en un sens peu usuel: τοιοῦτων au lieu de τοῦτων et παθημάτων au lieu de παθῶν, ce qui est intolérable dans une définition, selon la logique d'Aristote;

c) de l' „homonymie“ du terme παθημάτων κάθαρσιν qui résulte du génitif παθημάτων lequel, en une telle formulation, peut être 1° objectif, 2° séparatif et 3° subjectif, ce qui est de même en opposition avec la Topique (VI 139 b 19);

d) du fait que pour παθημάτων κάθαρσιν il n'y a aucun mot dans les chapp. XIII et XIV du commentaire où il fallait éclaircir le dernier passage de la définition et où, d'ailleurs, aucun ne pouvait trouver jusqu'ici une seule trace de lacune;

e) du fait que le mot περαινουσα de la définition, relié à παθημάτων κάθαρσιν, prend un sens plus ou moins métaphorique et qu'il contredit, lui aussi, à la Topique;

f) de la tradition sur le sort de la bibliothèque d'Ar. d'où l'on voit que ses écrits, avant d'être édités, étaient en un état extrêmement lamentable, ce qui se confirme de l'état actuel de ses manuscrits et, en particulier, de ceux de la Poétique; il était indispensable d'accentuer ce fait, puisqu'aucun des manuscrits existants et ceux dont étaient faits le fragment syriaque et la traduction arabe de la Poétique ne sont pas antérieurs au V s., tandis que la conjecture παθημάτων κάθαρσιν pour πραγμάτων σύστασιν pouvait paraître le plus tard vers le milieu du I s. avant n. è., lorsque l'oeuvre fut éditée;

g) du fait que l'expression παθημάτων κάθαρσιν n'est employée nulle part ailleurs, non seulement chez Ar., mais aussi dans la littérature grecque entière;

h) du fait qu' Ar. ne parle pas du tout de la catharsis tragique et moins encore que celle-ci est le but de la tragédie.

2. La sûreté et l'authenticité du terme πραγμάτων σύστασιν se manifestent par tout le commentaire et par toute l'oeuvre de la Poétique, et que ce terme et non pas les mots παθημάτων ou παθημάτων κάθαρσιν était dans la définition même, se confirme du fait que

a) les πράγματα sont le but de la tragédie: ὥστε τὰ πράγματα καὶ ὁ μῦθος τέλος τῆς τραγωιδίας, τὸ δὲ τέλος μέγιστον ἀπάντων, d'où se confirme,

indirectement, qu' un autre but, comme par ex. la catharsis, est tout à fait déplacé;

b) πραγμάτων σόστασις resp. le μῦθος est la partie la plus importante et essentielle de la tragédie (πρῶτον καὶ μέγιστον τῆς τραγωιδίας ἐστὶν ἡ τῶν πραγμάτων σόστασις, expression répétée en 4 variantes dans le commentaire);

c) partout dans le commentaire où il fallait parler de la catharsis, on parle de σόστασις πραγμάτων et surtout dans les chapp. XIII et XIV où l' on devait interpréter παθημάτων κάθαρσιν relativement à ἔλεος et φόβος, qu' il n' y a là aucune trace de lacune et qu' on y traite tout en détail et d' une manière charmante comment il faut atteindre l'effet tragique et quelle doit être la composition des faits — ἡ τῶν πραγμάτων σόστασις;

d) le dernier passage de la définition avec le terme πραγμάτων σόστασιν est répété presque mot à mot en quelques variantes dans le commentaire (voir l'annexe ci-après, 1452 a 3 ss.; 1452 b 1 ss., 31 ss., 1453 b 11 ss. et 1456 a 37—1456 b 4);

e) avec le changement de παθημάτων κάθαρσιν par πραγμάτων σόστασιν on exprime clairement et complètement la caractéristique essentielle de la tragédie relativement à l'effet tragique.

Si la composition des faits est la principale et l'essentielle partie de la tragédie, si Ar. avec πραγμάτων σόστασις critique la définition imprécise et incorrecte de la tragédie, déterminée par σόστασις ῥήσεων dans le Phaidros de Platon, si les faits sont le but de la tragédie et si l'effet tragique — la pitié et la crainte — doit être atteint par la composition des faits pareils (c.-à-d. propres à susciter pitié et crainte) — c'est la caractéristique essentielle et dans celle-ci consiste l'essence de la tragédie, est-ce que Ar. pouvait et osait-il le négliger dans la définition? Est-ce qu' il mentionnerait les caractéristiques accessoires et celle qui est la plus importante ne l'exprimerait-il? Qui pourrait le croire?

Mais, si le texte authentique était πραγμάτων σόστασιν, comment pouvait-on arriver au terme παθημάτων κάθαρσιν? La source de l'erreur se trouvait dans le fait que le texte primitif était gravement gâté, comme nous le savons de Strabon. A toute apparence, le texte de la définition, lui aussi, était mutilé en partie, ainsi que l'on voit des exemples déjà cités (ἐκάστων de ἐκάστωι et ὅλης qui était perdu entre σπουδαίας et καί). De l'authentique πραγμάτων σόστασιν on ne pouvait lire que la terminaison des deux mots — μάτων et σιν — et on pouvait à peine entrevoir le nombre des lettres.

Cependant, depuis Aristophane et, peut-être, plus tôt encore, il y avait une opinion, d'abord chez les poètes dramatiques, que le drame ait pour but de rendre les hommes meilleurs (Arist., *Ran.* v. 1009; cf. les vers de Timocle dans Athen. l. VI c. 2 s.). Le copiste ou bien l'éditeur-interpolateur de la Poétique connaissait déjà l'endroit de la Politique (l. VIII c. 7) où l'on parlait de la catharsis musicale, de la purification des hommes ravis par une fureur divine ainsi que d'autres affections, comme par ex. la pitié et la crainte, au moyen d'une sorte de musique purificatrice; on rencontrait ici les mots ἔλεος, φόβος, πάθος, παθητικός et κάθαρσις. L'interpolateur, lisant dans la Poétique le dernier passage de la définition de la tragédie qui commençait par δι' ἔλεου καὶ φόβου περαίνουσα se rappela l'endroit cité de la Politique et, croyant que dans le dernier passage de la définition on parlerait du but de la tragédie, combla le π... μάτων en παθημάτων (par association avec πάθος, παθητικός de la Politique, étant donné que ἔλεος et φόβος sont des πάθη) et le σιν en κάθαρσιν (mentionné 4 fois à l'endroit cité de la Politique). Il pouvait tenir pour vrai que les mots τί δὲ λέγομεν τὴν κάθαρσιν, νῦν μὲν ἁπλῶς, σάλιν δ' ἐν τοῖς περὶ ποιητικῆς ἐροῦμεν σαφέστερον de la Politique se rapportent à ce passage de la Poétique, comme l'avaient cru, peut-être, Jamblique et Proclus. C'était, à toute apparence, par la même voie erronée que le célèbre J. Bernays crût pouvoir interpréter la soi-disant catharsis tragique partant du même endroit de la Politique.

ΠΡΑΓΜΑΤΩΝ ΣΥΣΤΑΣΙΝ

1449 b 21

VI. Περί οὖν τῆς ἐν ἑξαμέτροις μίμητικῆς καὶ περὶ
καμωδίας ὑστερον ἐροῦμεν, περὶ δὲ τραγωδίας λέγω-
μεν, ἀπολαβόντες αὐτῆς ἐκ τῶν εἰρημένων τὸν γινόμε-
νον ὅρον τῆς οὐσίας· ἐστὶν οὖν τραγωδία μίμησις πράξεως
σπουδαίας < , ΟΛΗΣ > ¹⁾ καὶ τελείας μέγεθος ἐχούσης,
ἡδυσμένῳ λόγῳ χωρὶς ἐκάστω ²⁾ τῶν εἰδῶν ἐν τοῖς
μορίοις, δρώντων καὶ οὐ δι' ἀπαγγελίας, δι' ἐλέου καὶ
φόβου περαίνουσα τὴν τῶν τοιούτων ΠΡΑΓΜΑΤΩΝ ³⁾
ΣΥΣΤΑΣΙΝ. ⁴⁾ λέγω δὲ ἡδυσμένον μὲν λόγον τὸν
ἔχοντα ῥυθμὸν καὶ μέλος, τὸ δὲ χωρὶς ΤΟΙΣ ΕἸΔΕΣΙ
τὸ διὰ μέτρων ἕνια μόνον περαίνεσθαι καὶ πάλιν ἕτερα
διὰ μέλους.

31

ἐπεὶ δὲ πράττοντες ποιοῦνται τὴν μίμησιν,
πρῶτον μὲν ἐξ ἀνάγκης ἂν εἴη τι μόριον τραγωδίας
ὁ τῆς ὀψευς κόσμος. εἴτα μελοποιία καὶ λέξις . . . ἐπεὶ
δὲ πράξεώς ἐστι μίμησις, πράττεται δὲ ὑπὸ τινων
πραττόντων, οὗς ἀνάγκη ποιῶς τινὰς εἶναι κατὰ

1450 a

τε τὸ ἦθος καὶ τὴν διάνοιαν, διὰ γὰρ τούτων καὶ τὰς
πράξεις εἶναι φαμεν ποιῶς τινὰς, πέφυκεν αἰτίας δύο
τῶν πράξεων εἶναι, διάνοιαν καὶ ἦθος, καὶ κατὰ ταύ-
τας καὶ τυγχάνουσι καὶ ἀποτυγχάνουσι πάντες. ἐστὶ
δὲ τῆς μὲν πράξεως ὁ μῦθος ἡ μίμησις· λέγω γὰρ
μῦθον τοῦτον ΤΗΝ ΣΥΣΤΑΣΙΝ ⁵⁾ ΤΩΝ ΠΡΑΓΜΑ-
ΤΩΝ, τὰ δὲ ἦθη, καθ' ὃ ποιῶς τινὰς εἶναι φαμεν τοὺς
πράττοντας . . . ἀνάγκη οὖν πάσης τραγωδίας μέρη
εἶναι ἔξ, καθ' ὃ ποῖα τίς ἐστὶν ἡ τραγωδία· ταῦτα δ'
ἐστὶ μῦθος καὶ ἦθη καὶ διάνοια καὶ ὀψις καὶ λέξις καὶ
μελοποιία . . . τούτοις μὲν οὖν οὐκ ὀλίγοι αὐτῶν ὥς
εἰπεῖν κέχρηται τοῖς εἰδεσίν . . .

16

ΜΕΓΙΣΤΟΝ δὲ τούτων ΕΣΤΙΝ Ἡ ΤΩΝ ΠΡΑΓΜΑ-
ΤΩΝ ΣΥΣΤΑΣΙΣ. ἡ γὰρ τραγωδία μίμησις ἐστὶν οὐκ
ἀνθρώπων ἀλλὰ πράξεως καὶ βίου, ἡ δ' εὐδαιμονία

¹⁾ ὀλης add. M. D. Petruševski (v. p. 187) e commentario (1450 b 24—25; cf. 1451 a 31 et 1459 a 20).

²⁾ ἐκάστω Tyrwhitt: ἐκάστων A^m ἐκάστου A, ω. Dativus ἐκάστω confirmatur ex commentario (1449 b 29: τὸ δὲ χωρὶς ΤΟΙΣ ΕἸΔΕΣΙ).

³⁾ πραγμάτων primus proposuit Otte: παθημάτων Σ, FS, Tract. Coisl., Averroes, R¹ μαθημάτων A, Tv, Mv, ω.

⁴⁾ παθημάτων scil. μαθημάτων κάθαρσιν emendavit in πραγμάτων σύστασιν Petruševski ex commentario (cc. VI—XI ac praesertim cc. XIII et XIV). Ultima enim definitionis verba πραγμάτων σύστασιν, parum clara in archetypo, scriba quidam vel primus Poetices editor (cf. Strab. XIII c. 54) falso interpolavit in παθημάτων κάθαρσιν per coniecturam ex Ar. Politica VIII 7.

⁵⁾ σύνθεσιν e codd. Petruševski in σύστασιν corr. Nusquam enim πραγμάτων nisi cum σύστασις coniunctum legitur, quod scriba vel primus ille interpolator e paulo ante memorato τῶν ὀνομάτων σύνθεσιν (1449 b 34) anticipavit.

καὶ ἡ κακοδαμιονία ἐν πράξει εἰσὶ καὶ τὸ τέλος
 πράξεις τις ἐστίν, οὐ ποιότης· εἰσὶν δὲ κατὰ μὲν
 τὰ ἡδη ποιοῖτινες, κατὰ δὲ τὰς πράξεις εὐδαίμονες
 ἢ τούναντίον. οὐκ οὖν ὅπως τὰ ἡδη μνησθῶνται πρᾶτ-
 τουσιν, ἀλλὰ τὰ ἡδη συμπαράλαμβάνουσι διὰ τὰς
 πράξεις· ὥστε ΤΑ ΠΡΑΓΜΑΤΑ ΚΑΙ Ο ΜΥΘΟΣ ΤΕ-
 ΛΟΣ ΤΗΣ ΤΡΑΓΩΔΙΑΣ, ΤΟ ΔΕ ΤΕΛΟΣ ΜΕΓΙΣΤΟΝ
 ΑΠΑΝΤΩΝ. ἔτι ἄνευ μὲν πράξεως οὐκ ἂν γένοιτο
 τραγῳδία, ἄνευ δὲ ἡδῶν γένοιτ' ἂν... ἔτι ἐάν τις
 ἐφεξῆς θῇ ῥήσεις ἡθικὰς καὶ λέξεις καὶ
 διανοίας εὖ πεποιημένας, <οὐ> ποιήσῃ
 ὃ ἦν τῆς τραγῳδίας ἔργον, ἀλλὰ πολὺ
 μᾶλλον ἢ καταδεστέροις τούτοις κεχηρ-
 μένη τραγῳδία, ἔχουσα δὲ μῦθον καὶ ΣΥ-
 ΣΤΑΣΙΝ ΠΡΑΓΜΑΤΩΝ... πρὸς δὲ τούτοις τὰ
 μέγιστα οἷς ψυχαγωγεῖ ἡ τραγῳδία, τοῦ
 μῦθου μέρη ἐστίν, αἳ τε περιπέτεια καὶ
 ἀναγνώρισεις. ἔτι σημείον, ὅτι καὶ οἱ ἐγχει-
 ροῦντες ποιεῖν πρότερον δύνανται τῇ λέξει
 καὶ τοῖς ἡθεσιν ἀκριβοῦν ἢ ΤΑ ΠΡΑΓΜΑΤΑ
 1450 b ΣΥΝΙΣΤΑΣΘΑΙ, οἷον καὶ οἱ πρῶτοι ποιεῖται
 σχεδὸν ἅπαντες.

ΑΡΧΗ μὲν οὖν ΚΑΙ οἷον ΨΥΧΗ Ο ΜΥΘΟΣ
 ΤΗΣ ΤΡΑΓΩΔΙΑΣ, δεύτερον δὲ τὰ ἡδη. ἐστὶν γὰρ
 μίμησις πράξεως καὶ διὰ ταύτην μάλιστα τῶν
 πραττόντων...

22 VII. Διωρισμένων δὲ τούτων, λέγωμεν μετὰ
 ταῦτα ΠΟΙΑΝ ΤΙΝΑ ΔΕΙ ΤΗΝ ΣΥΣΤΑΣΙΝ ΕΙΝΑΙ
 ΤΩΝ ΠΡΑΓΜΑΤΩΝ, ΕΠΕΙΔΗ ΤΟΥΤΟ ΚΑΙ ΠΡΩΤΟΝ
 ΚΑΙ ΜΕΓΙΣΤΟΝ ΤΗΣ ΤΡΑΓΩΔΙΑΣ ΕΣΤΙΝ. ΚΕΙΤΑΙ
 δ' ἡμῖν ΤΗΝ ΤΡΑΓΩΔΙΑΝ ΤΕΛΕΙΑΣ ΚΑΙ ΟΛΗΣ
 ΠΡΑΞΕΩΣ εἶναι ΜΙΜΗΣΙΝ ΕΧΟΥΣΗΣ τι ΜΕΓΕΘΟΣ...

1451 a 28 VIII. ... χρὴ οὖν, καθάπερ καὶ ἐν ταῖς ἄλλαις μιμη-
 τικαῖς ἢ μία μίμησις ἐνός ἐστίν, οὕτω καὶ τὸν μῦθον,
 ἐπεὶ πράξεως μίμησις ἐστὶ, μίᾳς τε εἶναι καὶ ταύτης
 ΟΛΗΣ ΚΑΙ ΤΑ ΜΕΡΗ ΣΥΝΕΣΤΑΝΑΙ ΤΩΝ ΠΡΑΓ-
 ΜΑΤΩΝ οὕτως, ὥστε μετατιθεμένου τινὸς
 μέρους ἢ ἀφαιρουμένου διαφέρεισθαι καὶ
 κινεῖσθαι τὸ ὅλον· Ο ΓΑΡ ΠΡΩΣΟΝ Η ΜΗ
 ΠΡΟΣΟΝ ΜΗΔΕΝ ΠΟΙΕΙ ΕΠΙΔΗΛΟΝ, ΟΥΔΕΝ ΜΟ-
 ΡΙΟΝ ΤΟΥ ΟΛΟΥ ΕΣΤΙΝ...

1452 a 3 IX. ... ἐπεὶ δὲ ΟΥ ΜΟΝΟΝ ΣΠΟΥΔΑΙΑΣ⁶⁾ ΕΣΤΙ
 ΠΡΑΞΕΩΣ Η ΜΙΜΗΣΙΣ, ΑΛΛΑ ΚΑΙ ΦΟΒΕΡΩΝ
 ΚΑΙ ΕΛΕΕΙΝΩΝ, ταῦτα δὲ γίνεται καὶ μάλιστα

⁶⁾ σπουδαιίας corr. Petruševski: τελείας codd., quod minime apte cum
 ἀλλὰ καὶ φοβερῶν καὶ ἐλεεινῶν congruit et scriba vel editor male inter-
 polavit e praecedentibus cc. VII—VIII ubi de τελεία καὶ ὅλη (scil. πράξις)
 tractabatur.

καὶ μᾶλλον ὅταν γένηται παρὰ τὴν δόξαν δι' ἄλληλα⁷⁾...

- 13 X. εἰσὶ δὲ τῶν μύθων οἱ μὲν ἀπλοῖ οἱ δὲ πεπλεγμένοι· καὶ γὰρ αἱ πράξεις, ὧν μιμήσεις οἱ μῦθοί εἰσιν, ὑπάρχουσιν εὐθὺς οὕσαι τοιαῦται. λέγω δὲ ἀπλὴν μὲν πρᾶξιν, ἥς γινομένης ὥσπερ ὠρίσται συνεχοῦς καὶ μιᾶς ἀνευ περιπετείας ἢ ἀναγνώρισμοῦ ἢ μετὰβασίς γίνεται, πεπλεγμένη δὲ ἐστίν, ἐξ ἥς μετὰ ἀναγνώρισμοῦ ἢ περιπετείας ἢ ἀμφοῖν ἢ μετὰβασίς ἐστίν, ταῦτα τὲ δεῖ γίνεσθαι ἐξ ΑΥΤΗΣ ΤΗΣ ΣΥΣΤΑΣΕΩΣ ΤΟΥ ΜΥΘΟΥ, ὥστε ἐκ τῶν προγεγενημένων συμβαίνειν ἢ ἐξ ἀνάγκης ἢ κατὰ τὸ εἶκος γίνεσθαι ταῦτα...

- 23 XI. ἐστὶ δὲ περιπέτεια μὲν ἢ εἰς τὸ ἐναντίον ΤΩΝ ΠΡΑΤΤΟΜΕΝΩΝ μεταβολή, καθάπερ εἴρηται... καὶ ἐν τῷ Λυγκεῖ ὁ μὲν ἀγόμενος ὡς ἀποθανούμενος, ὁ δὲ Δαναὸς ἀκολουθῶν ὡς ἀποκτενῶν, τὸν μὲν συνέβη ἐκ ΤΩΝ ΠΕΠΡΑΓΜΕΝΩΝ ἀποθανεῖν, τὸν δὲ σωθῆναι. ἀναγνώρισίς δέ, ὥσπερ καὶ τοῦνομα σημαίνει, ἐξ ἀγνοίας εἰς γνῶσιν μεταβολή ἢ εἰς φιλίαν ἢ εἰς ἐχθραν τῶν πρὸς εὐτυχίαν ἢ δυστυχίαν ὠρισμένων· κάλλισται δὲ ἀναγνώρισεις, ὅταν ἅμα περιπέτεια γίνωνται, οἷον ἔχει ἢ ἐν τῷ Οἰδίποδι. εἰσὶν μὲν οὖν καὶ ἄλλαι ἀναγνώρισεις· καὶ γὰρ πρὸς ἄψυχα καὶ τὰ τυχόντα ἐστὶν ὥσπερ εἴρηται συμβαίνειν, καὶ Εἰ ΠΕΠΡΑΓΕ ΤΙΣ Η ΜΗ ΠΕΠΡΑΓΕΝ ἐστὶν ἀναγνώρισις· ἀλλ' ἢ μάλιστα τοῦ μύθου καὶ ἢ μάλιστα τῆς ΠΡΑΞΕΩΣ ἢ εἰρημένη
- 1452 b ἐστίν· ἢ γὰρ τοιαύτη ἀναγνώρισίς καὶ περιπέτεια Η ΕΛΕΟΝ ΕΞΕΙ Η ΦΟΒΟΝ, ΟΙΩΝ ΠΡΑΞΕΩΝ Η ΤΡΑΓΩΔΙΑ ΜΙΜΗΣΙΣ ὑπόκειται...

- 29 XIII. ὧν δὲ δεῖ στοχάζεσθαι καὶ ἃ δεῖ εὐλαβεῖσθαι ΣΥΝΙΣΤΑΝΤΑΣ ΤΟΥΣ ΜΥΘΟΥΣ καὶ πόθεν ἔσται τὸ τῆς τραγωδίας ἔργον, ἐφεξῆς ἂν εἴη λεκτέον τοῖς νῦν εἰρημένοις. ΕΠΕΙΔΗ ΟΥΝ ΔΕΙ ΤΗΝ ΣΥΝΘΕΣΙΝ ΕΙΝΑΙ ΤΗΣ ΚΑΛΛΙΣΤΗΣ ΤΡΑΓΩΔΙΑΣ ΜΗ ΑΠΛΗΝ ΑΛΛΑ ΠΕΠΛΕΓΜΕΝΗΝ ΚΑΙ ΤΑΥΤΗΝ ΦΟΒΕΡΩΝ ΚΑΙ ΕΛΕΕΙΝΩΝ ΕΙΝΑΙ ΜΙΜΗΤΙΚΗΝ, ΤΟΥΤΟ ΓΑΡ ΙΔΙΟΝ ΤΗΣ ΤΟΙΑΥΤΗΣ ΜΙΜΗΣΕΩΣ ΕΣΤΙΝ, πρῶτον μὲν δηλον, ὅτι οὗτε τοὺς ἐπικεικίς ἀνδρας δεῖ μεταβάλλοντας φαίνεσθαι ἐξ εὐτυχίας εἰς δυστυχίαν, ΟΥ ΓΑΡ ΦΟΒΕΡΟΝ ΟΥΔΕ ΕΛΕΕΙΝΟΝ ΤΟΥΤΟ ἀλλὰ μαρόν ἐστιν οὔτε τοὺς μοχθηροὺς ἐξ ἀτυχίας εἰς εὐτυχίαν, ἀτραγυδότατον γὰρ τοῦτ' ἐστὶ πάντων· οὐδὲν γὰρ ἔχει ὧν δεῖ, οὔτε γὰρ φιλόανθρωπον ΟΥΤΕ ΕΛΕΕΙΝΟΝ ΟΥΤΕ
- 1453 a ΦΟΒΕΡΟΝ ΕΣΤΙΝ, οὐδ' αὖ τὸν σφόδρα πονηρόν ἐξ

⁷⁾ In hoc colo lacunam primus G. Hermann animadvertit, quam Vahlen post μάλιστα statuit.

εὐτυχίας εἰς δυστυχίαν μεταπίπτειν, τὸ μὲν γὰρ φιάνθρωπον ἔχει ἂν Ἡ ΤΟΙΑΥΤΗ ΣΥΣΤΑΣΙΣ ΑΛΛ' ΟΥΤΕ ΕΛΕΟΝ ΟΥΤΕ ΦΟΒΟΝ, ὁ μὲν γὰρ περὶ τὸν ἀνάξιόν ἐστὶ δυστυχουντα, ὁ δὲ περὶ τὸν ὅμοιον . . . ὥστε ΟΥΤΕ ΕΛΕΕΙΝΟΝ ΟΥΤΕ ΦΟΒΕΡΟΝ ΕΣΤΑΙ ΤΟ ΣΥΜΒΑΙΝΟΝ, ὁ μεταξὺ ἄρα τούτων λοιπός. ἐστὶ δὲ τοιοῦτος ὁ μῆτε ἀρετῇ διαφέρων καὶ δικαιοσύνη, μῆτε διὰ κακίαν καὶ μοχθηρίαν μεταβάλλων εἰς τὴν δυστυχίαν ἀλλὰ δι' ἁμαρτίαν τινά, τῶν ἐν μεγάλῃ δόξῃ ὄντων καὶ εὐτυχίᾳ, οἷον Οιδίπου καὶ Θυέστης καὶ οἱ ἐκ τῶν τοιούτων γεγνῶν ἐπιφανεῖς ἄνδρες. ἀνάγκη ἄρα τὸν καλῶς ἔχοντα μῦθον ἀπλοῦν εἶναι μᾶλλον ἢ διπλοῦν, ὥσπερ τινὲς φασί, καὶ μεταβάλλειν οὐκ εἰς εὐτυχίαν ἐκ δυστυχίας ἀλλὰ τούναντίον ἐξ εὐτυχίας εἰς δυστυχίαν, μὴ διὰ μοχθηρίαν ἀλλὰ δι' ἁμαρτίαν μεγάλην ἢ οἷου εἴρηται ἢ βελτίονος μᾶλλον ἢ χείρονος. σημεῖον δὲ καὶ τὸ γιγνόμενον· πρῶτον μὲν γὰρ οἱ ποιηταὶ τοὺς τυχόντας μύθους ἀπρηθμουν, νῦν δὲ περὶ ὀλίγας οἰκίας αἱ κάλλισται τραγῳδίαὶ συντίθενται, οἷον περὶ Ἀλκμαίωνα καὶ Οιδίπουν καὶ Ὀρέστην καὶ Μελέαγρον καὶ Θυέστην καὶ Τήλεφον καὶ ὅσοις ἄλλοις συμβέβηκεν ἡ παθεῖν δεῖν ἢ ποιῆσαι.

- 22 ἡ μὲν οὖν κατὰ τὴν τέχνην καλλίστη τραγῳδία ΕΚ ΤΑΥΤΗΣ ΤΗΣ ΣΥΣΤΑΣΕΩΣ ἐστὶ. διὸ καὶ οἱ Εὐριπίδῃ ἐγκαλοῦντες τὸ αὐτὸ ἁμαρτάνουσιν, ὅτι τοῦτο δρα ἐν ταῖς τραγῳδαῖς καὶ πολλαὶ αὐτοῦ εἰς δυστυχίαν ΤΕΛΕΥΤΩΣΙΝ. τοῦτο γὰρ ἐστὶν ὥσπερ εἴρηται ὀρθόν. σημεῖον δὲ μέγιστον· ἐπὶ γὰρ τῶν σκηνῶν καὶ τῶν ἀγώνων τραγικώταται αἱ τοιαῦται φαίνονται, ἂν κατορθωνθῶσιν, καὶ ὁ Εὐριπίδης, εἰ καὶ τὰ ἄλλα μὴ εὖ οἰκονομεῖ, ἀλλὰ τραγικώτατός γε τῶν ποιητῶν φαίνεται. δευτέρα δ' ἡ πρώτη λεγομένη ὑπὸ τινῶν ἐστὶ ΣΥΝΘΕΣΙΣ⁸⁾ ἡ διπλὴν τε τὴν ΣΥΣΤΑΣΙΝ ἔχουσα καθάπερ ἡ Ὀδύσσεια, καὶ ΤΕΛΕΥΤΩΣΑ ἐξ ἐναντίας τοῖς βελτίοσι καὶ χείροσιν. δοκεῖ δὲ εἶναι πρώτη διὰ τὴν τῶν θεάτρων ἀσθένειαν· ἀπολουδοῦσι γὰρ οἱ ποιηταὶ κατ' εὐχὴν ποιοῦντες τοῖς θεαταῖς. ἐστὶ δὲ οὐχ αὕτη ἡ ἀπὸ τραγῳδίας ἡδονὴ ἀλλὰ μᾶλλον τῆς κωμῳδίας οἰκεία. ἐκεῖ γὰρ ἂν οἱ ἔχθιστοι ὦσιν ἐν τῷ μύθῳ, οἷον Ὀρέστης καὶ Αἰγισθος, φίλοι γενόμενοι ἐπὶ ΤΕΛΕΥΤΗΣ ἐξέρχονται καὶ ἀποδνήσκει οὐδεις ὑπ' οὐδενός.

1453 b

XIV. ΕΣΤΙ μὲν οὖν ΤΟ ΦΟΒΕΡΟΝ ΚΑΙ ΕΛΕΕΙΝΟΝ ἐκ τῆς ὁψεως γίνεσθαι, ἐστὶ δὲ καὶ ΕΞ ΑΥΤΗΣ ΤΗΣ ΣΥΣΤΑΣΕΩΣ ΤΩΝ ΠΡΑΓΜΑΤΩΝ, ὅπερ ἐστὶ

⁸⁾ σύνθεσιν pro insolenter iterato σύντασιν corr. Petruševski e collatione init. cap. XIII, ubi σύνθεσιν τῆς καλλίστης τραγῳδίας legitur.

N. B.! In citandis codd. usi sumus siglis A. Gudemani.

ΠΡΟΤΕΡΟΝ καὶ ποιητοῦ ἀμείνονος. ΔΕΙ ΓΑΡ ΚΑΙ
 ΑΝΕΥ ΤΟΥ ΟΡΑΝ ΟΥΤΩ ΣΥΝΕΣΤΑΝΑΙ ΤΟΝ ΜΥΘΟΝ,
 ὥστε τὸν ἀκούοντα ΤΑ ΠΡΑΓΜΑΤΑ γινόμενα ΚΑΙ
 ΦΡΙΤΤΕΙΝ ΚΑΙ ΕΛΕΕΙΝ ἐκ τῶν συμβαινόντων· ἅπερ
 ἂν πάθοι τις ἀκούων τὸν τοῦ Οἰδίπου μῦθον. τὸ δὲ
 διὰ τῆς ὀψεως τοῦτο παρασκευάζειν ἀτεχνότερον καὶ
 χορηγίας δεόμενόν ἐστιν. οἱ δὲ μὴ τὸ ΦΟΒΕΡΟΝ διὰ
 τῆς ὀψεως ἀλλὰ τὸ τερατώδες μόνον παρασκευάζοντες
 οὐδὲν τραγωδία κοινωνοῦσιν· οὐ γὰρ πᾶσαν δεῖ ζη-
 τεῖν ἡδονὴν ἀπὸ τραγωδίας ἀλλὰ τὴν οἰκσίαν. ΕΠΕΙ
 ΔΕ ΤΗΝ ΑΠΟ ΕΛΕΟΥ ΚΑΙ ΦΟΒΟΥ ΔΙΑ ΜΙΜΗΣΕΩΣ
 ΔΕΙ ΗΔΟΝΗΝ ΠΑΡΑΣΚΕΥΑΖΕΙΝ ΤΟΝ ΠΟΙΗΤΗΝ,
 φανερόν ὡς ΤΟΥΤΟ ΕΝ ΤΟΙΣ ΠΡΑΓΜΑΣΙΝ ΕΜΠΟΙ-
 ΗΤΕΟΝ. ΠΟΙΑ οὖν ΔΕΙΝΑ ἢ ΠΟΙΑ ΟΙΚΤΡΑ φαίνε-
 ται τῶν συμπιπτόντων, λάβωμεν. ἀνάγκη δὲ ἢ φίλων
 εἶναι πρὸς ἀλλήλους τὰς ΤΟΙΑΥΤΑΣ ΠΡΑΞΕΙΣ ἢ
 ἐχθρῶν ἢ μηδετέρων. ἂν οὖν ἐχθρὸς ἐχθρόν, ΟΥΔΕΝ
 ΕΛΕΕΙΝΟΝ οὔτε ΠΟΙΩΝ οὔτε μέλλων, πλὴν κατ'
 αὐτὸ τὸ πάθος· οὐδ' ἂν μηδετέρως ἔχοντες· ὅταν δ'
 ἐν ταῖς φιλίαις ἐγγένηται τὰ πάθη, οἷον εἰ ἀδελφὸς
 ἀδελφόν ἢ υἱὸς πατέρα ἢ μήτηρ υἱόν ἢ υἱὸς μητέρα
 ἀποκτείνει ἢ μέλλει ἢ τι ἄλλο τοιοῦτον δρα, ταῦτα
 ζητητέον . . . ἔστι μὲν γὰρ οὕτω γίνεσθαι τὴν ΠΡΑΞΙΝ,
 ὥσπερ οἱ παλαιοὶ ἐποιοῦν εἰδότας καὶ γινώσκοντας . . .
 ἔστι δὲ ΠΡΑΞΑΙ μὲν, ἀγνοοῦντας δὲ ΠΡΑΞΑΙ ΤΟ
 ΔΕΙΝΟΝ, εἰδ' ὕστερον ἀναγνώρισαι τὴν φιλίαν . . . ἔτι
 δὲ τρίτον παρὰ ταῦτα τὸ μέλλοντα ΠΟΙΕΙΝ τι τῶν
 ἀνηκέστων δι' ἄγνοιαν ἀναγνώρισαι πρὶν ΠΟΙΗΣΑΙ.
 καὶ παρὰ ταῦτα οὐκ ἔστιν ἄλλως. ἢ γὰρ ΠΡΑΞΑΙ
 ἀνάγκη ἢ μὴ καὶ εἰδότας ἢ μὴ εἰδότας. τούτων δὲ τὸ
 μὲν γινώσκοντα μελλῆσαι καὶ ΜΗ ΠΡΑΞΑΙ ΧΕΙΡΙ-
 ΣΤΟΝ· τὸ τε γὰρ μιὰρὸν ἔχει, καὶ ΟΥ ΤΡΑΓΙΚΟΝ·
 1454 a 2 ἀπαθὲς γάρ . . . τὸ δὲ ΠΡΑΞΑΙ δεύτερον. βέλτιον δὲ
 τὸ ἀγνοοῦντα μὲν ΠΡΑΞΑΙ, ΠΡΑΞΑΝΤΑ δὲ ἀναγνώ-
 ρισαί· τὸ τε γὰρ μιὰρὸν οὐ πρόσδεσσι καὶ ἡ ἀναγνώρι-
 σις ἐκπληκτικόν. κράτιστον δὲ τὸ τελευταῖον, λέγω δὲ
 οἷον ἐν τῷ Κρεσφόντῃ ἢ Μερόπῃ μέλλει τὸν υἱὸν
 ἀποκτείνει, ἀποκτείνει δὲ οὐ, ἀλλ' ἀνεγνώρισεν, καὶ
 ἐν τῇ Ἰφιγενείᾳ ἡ ἀδελφὴ τὸν ἀδελφόν, καὶ ἐν τῇ
 Ἑλλῇ ὁ υἱὸς τὴν μητέρα ἐκδιδόναι μέλλων ἀνεγνώ-
 ρισεν, διὰ γὰρ τοῦτο, ὅπερ πάσαι εἴρηται οὐ περὶ πολλὰ
 γένη αἱ τραγωδίαί εἰσίν. ζητοῦντες γὰρ οὐκ ἀπὸ τέχ-
 νης ἀλλ' ἀπὸ τύχης εὖρον τὸ τοιοῦτον παρασκευάζειν
 ἐν τοῖς μύθοις. ἀναγκάζονται οὖν ἐπὶ ταύτας τὰς οἰκίας
 ἀπαντᾶν, ὅσαις τὰ τοιαῦτα συμβέβηκε πάθη.
 14 ΠΕΡΙ ΜΕΝ ΟΥΝ ΤΗΣ ΤΩΝ ΠΡΑΓΜΑΤΩΝ ΣΥ-
 ΣΤΑΣΕΩΣ ΚΑΙ ΠΟΙΟΥΣ ΤΙΝΑΣ ΕΙΝΑΙ ΔΕΙ ΤΟΥΣ
 ΜΥΘΟΥΣ, ΕΙΡΗΤΑΙ ΙΚΑΝΩΣ . . .

- 32 XV. ... χρῆ δὲ καὶ ἐν τοῖς ἡθεσὶν ὥσπερ καὶ ἐν
τῇ ΤΩΝ ΠΡΑΓΜΑΤΩΝ ΣΥΣΤΑΣΕΙ ἀεὶ ζητεῖν ἢ τὸ
ἀναγκαῖον ἢ τὸ εἰκὸς ...
- 1454 b 6 ... ἄλογον δὲ μὴδὲν <δεῖ> εἶναι ἐν τοῖς
ΠΡΑΓΜΑΣΙΝ ...
- 1455 a 16 XVI. ... πασῶν δὲ βελτίστη ἀναγνώρισις ἡ ΕΞ
ΑΥΤΩΝ ΤΩΝ ΠΡΑΓΜΑΤΩΝ τῆς ἐκπλήξεως γιγνομέ-
νης δι' εἰκότων ...
- 22 XVII. δεῖ δὲ ΤΟΥΣ ΜΥΘΟΥΣ ΣΥΝΙΣΤΑΝΑΙ καὶ
τῇ λέξει συναπεργάζεσθαι ὅτι μάλιστα πρὸ ὁμμάτων
τιθέμενον, οὕτω γὰρ ἂν ἐναργέστατα ὁρῶν ΩΣΠΕΡ
ΠΑΡ' ΑΥΤΟΙΣ γιγνόμενος ΤΟΙΣ ΠΡΑΤΤΟΜΕΝΟΙΣ
εὐρίσκει τὸ πρέπον καὶ ἥμιστά ἂν λανθάνοι τὰ ὑπερ-
αντία ...
- 1456 a 16 XVIII. ... ὅσοι πέρσιν Ἰλίου ὄλην ἐποίησαν καὶ
μὴ κατὰ μέρος ὥσπερ Εὐριπίδης, ἢ Νιόβην καὶ μὴ ὥσπερ
Αἰσχύλος, ἢ ἐκπίπτουσιν ἢ κακῶς ἀγωνίζονται· ἐπεὶ
καὶ Ἀγάδων ἐξέπεσεν ἐν τούτῳ μόνῳ· ἐν δὲ ταῖς πε-
ριπετείαις καὶ ἐν τοῖς ἀπλοῖς ΠΡΑΓΜΑΣΙ στοχάζονται
ἂν βούλονται θαυμαστῶς ...
- 36 XIX. ἔστι δὲ κατὰ τὴν διάνοιαν ταῦτα, ὅσα ὑπὸ
τοῦ λόγου δεῖ παρασκευασθῆναι. μέρη δὲ τούτων τὸ
τε ἀποδεικνύειν καὶ τὸ λύειν καὶ τὸ πάθη παρασκευάζειν,
ΟΙΟΝ ΕΛΕΟΝ Η ΦΟΒΟΝ ἢ ὀργὴν καὶ ὅσα τοιαῦτα,
καὶ ἐπὶ μέγεθος καὶ μικρότητα· δηλὸν δὲ ὅτι καὶ ἐν
τοῖς ΠΡΑΓΜΑΣΙΝ ἀπὸ τῶν αὐτῶν ἰδεῶν δεῖ χρῆσθαι,
ὅταν ἢ ΕΛΕΕΙΝΑ ἢ ΔΕΙΝΑ ἢ μεγάλα ἢ εἰκότα δέῃ
παρασκευάζειν ...
- 1459 a 16 περὶ μὲν οὖν τραγωδίας καὶ τῆς ἐν τῷ ΠΡΑΤ-
ΤΕΙΝ μνησθεως ἔστω ἡμῖν ἱκανὰ τὰ εἰρημένα·
- XXIII. περὶ δὲ τῆς διηγηματικῆς καὶ ἐν μέτρῳ
μμητικῆς, ὅτι δεῖ ΤΟΥΣ ΜΥΘΟΥΣ καθάπερ ἐν ταῖς
τραγωδίαις ΣΥΝΕΣΤΑΝΑΙ δραματικοὺς καὶ περὶ μίαν
ΠΡΑΞΙΝ ΟΛΗΝ ΚΑΙ ΤΕΛΕΙΑΝ, ἔχουσαν ἀρχὴν καὶ
μέσα καὶ τέλος, ἵν' ὥσπερ ζῶον ἐν ὅλῳ ποιῇ τὴν
οἰκείαν ἡδονήν, δηλὸν ...
- 1459 b 18 XXIV. διαφέρει δὲ κατὰ τε τῆς ΣΥΣΤΑΣΕΩΣ τὸ μῆ-
κος ἢ ἐποποιία καὶ τὸ μέτρον. τοῦ μὲν οὖν μήκους
ὅρος ἱκανὸς ὁ εἰρημένος· δύνασθαι γὰρ δεῖ συνορᾶσθαι
τὴν ἀρχὴν καὶ τὸ τέλος. εἴη δ' ἂν τοῦτο, εἰ τῶν μὲν
ἀρχαίων ἐλάττους αἱ ΣΥΣΤΑΣΕΙΣ εἶεν, πρὸς δὲ τὸ
πλήθος τραγωδιῶν τῶν εἰς μίαν ἀκρόασιν τιθεμένων
παρήκοιεν ...
- 1460 a 3 ... διὸ οὐδεὶς μακρὰν ΣΥΣΤΑΣΙΝ ἐν ἄλλῳ πεποίηκεν
ἢ τῷ ἡρώῳ ...